

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI: 7-8-9-10
1989-1990-1991-1992

İstanbul-1995

Tasavvufi bir terim olarak

R Â B İ T A

Doç. Dr. İrfan GÜNDÜZ

Dinler; "**Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanma**" veya O'nu taklîd (İmitatio dio) prensibini hedef almıştır. Bu gayeyi gerçekleştirmek isteyen insanoğlunun, sürüp giden hayatında, canlı ve müşahhas bir modele olan ihtiyacı, "**insanın insanı taklîdi**" (İmitatio hominis) realitesini ortaya çıkarmıştır. Bu yüzden tecrübî psikoloji, "**beşer aymbiosis**"nin üzerinde durmakta ve şahsiyetimizin başkalarının şahsiyeti ile karışarak şekillendiğine (ihtilat veya muhâlata) dikkat çekmektedir. Amerikalı meşhur filozof Charles MORRIS: "**Uygun bağızsızlıkların veya uygun bağılılıkların**" gerekliliğini anlatırken bu konuya işaret etmektedir.¹ Ayrıca Samuel SMİLES, *Karakter* adlı eserinin "**arkadaşlık ve Örnek**" başlığı altındaki bölümünde, bunun önemini vurgulamaktadır.² Joshua Loth LİEBMAN ise; "**İster ölü, ister diri bize örnek olabilecek kahramanlar verin ki, yeni yetişen nesil onların fikir, davranış ve şahsiyetinde kendilerine yarayacak misâller bulsun.**" diye feryâd ettiği, *Kalb Huzûru* isimli eserinde buna duyulan ihtiyacı dile getirmektedir.³ Anna Freud de *Harb ve Çocuklar*'ında, "yıldırım Harbi" kurbanı olan gençlerin, tutunacak bir dal bulunduğunu hissettiklerinde, taş, toprak ve enkaz yığınları altında ma'nevî kuvvet ve canlılıklarını günlerce nasıl muhâfaza ettiklerini anlatmaktadır.⁴

İnsana ilham verici kahramanların, fedaîlerin, azîzlerin, mürebbîlerin ve liderlerin arkadaşlığı, hayatta başarılı olmaları için mevcûdiyeti mutlak olan bir husustur. İnsanoğlu, başkalarının, destekleyici akıl, verimli dostluk ve sıcak şefkatleri olmadan yaşayamaz. Çocuklar da aynı şekilde büyüklerin kuvvetine güvenmeden büyüyemez. Henüz yeterli derecede kabul görmemiş bir hakikat ise, büyüklerin

1 Joshua Loth Liebman, *Kalb Huzûru* (Çev. Sofi Hürî), İstanbul 1962, 186.

2 Dilimize Mustafa Ertem tarafından çevrilmiş ve 1975'de İstanbul'da neşredilmiştir.

3 Sofi Hürî tarafından dilimize çevrilmiş ve 1962'de *Kalb Huzûru* adıyla İstanbul'da neşredilmiştir.

4 Liebman, Age., 188.

rûhunda da tıpkı çocuklar gibi, ideal ve kahraman bir dost ihtiyacının sürekli hissedilmesi keyfiyettir.⁵

"İnsan ruhunun pusulası, kendi tecrübe medarı içinde büyük bir beşerî yıldızın câzibesine ma'rûz kalmazsa cihet mefhûmunu kaybeder." Evvelce din ve edebiyat çevrelerince sezilen bu durum, günümüzde psikolojinin ortaya çıkardığı bir gerçek olarak önümüzde bulunmaktadır. İnsan kişiliği hakkındaki "benzeme, benzetme, benimseme ve sevilen biri ile aynileşme" ameliyesinin mâhiyetini gösteren bu psikolojik keşif, dine ve din adamlarına yeni bir görev ve sorumluluk yüklemektedir. O da, onların her şeyden önce söylediklerini kendilerinin yaşamaması ve etrafındakilere yine kendilerinin en güzel örnek olmaları mes'elesidir. Çünkü dinler, insanoğlunu sadece yanlış ideallere esir olmaktan kurtarmayı değil, sakat ve eksik herhangi bir şahsiyetin olumsuz etkisinden kurtarmayı da gaye edinmelidir. Ve insanları, hissen bağlı buldukları çevrenin menfi etkisinden koparıp,⁶ olgunlar zümresine, başkanları beşeriyetin ölmez ve asıl kahramanları olan, toplumun yüz akı kâmillere katılmağa teşvik etmelidir.

Eski Yunanlılar, kendilerini Elen Kahramanları'na benzetme prensibi ile yetiştirilirdi. Prof. Jaeger, *"Paideia! The Ideals of Greek Culture"* isimli klasik eserinde: **"Şahsî güçlüklerin giderilmesinde en etkili yardım, eski kahramanların nümûne hayatlarında bulunur."** diyor. Plutarch'ın yazdığı büyük adamlar biyografisi,⁷ yüz nesil içinde birçok kültüre te'sir etmiştir. Homer'den beri aristokrat terbiyenin temeli, çoktan ölüp gitmiş, büyük kahramanları ta'ziz ve onları benimseme mekanizması üzerine kurulmuştur.⁸

"Unutulmamalıdır ki büyük insanlar, çevresindeki moral atmosferi aydınlatan, bir tepenin üzerine konmuş ışıklara benzerler. Onların ma'nevî varlığının ışığı, sonradan gelen nesilleri aydınlatmağa devam eder. Üyesi buldukları milleti sonsuzlaştıran bu adamlar, yalnız beraber yaşadıkları insanları değil, kendilerinden sonra gelenleri de yükseltmiş olurlar. Bunların verdikleri büyük örnek, sonraki nesillere mîras olarak kalır. Onların yüksek fikirleri, yaptıkları büyük işler, insanlığa bırakılan mîrasların en şerefli ve en ihtişamlısıdır. Onlar geçmişle bugünü birbirine bağlamakta, geleceğin daha iyi olmasına yardım etmektedirler. Düşünce ve davranışta ifadesini bulan karakter,

5 Liebman, Age., 188.

6 Hz. Peygamber'in anneden öksüz, baba'dan yetim kalmasına bu nazarla bakılabilir.

7 Tabakât ve Terâcim-i ahval kitaplarında, müelliflerin teferruata varan bir üslûb ile tanıtılması bu gaye ile olsa gerektir.

8 Joshua, Age., 188-189.

ölmezliğe kavuşmuş demektir. Büyük bir düşünürün tek fikri, insanlığın hâfızasında yüzyıllarca kalacak ve sonunda onların günlük hayatlarına girecektir. Çağlar boyu yaşayacak olan bu fikir, hâtiften gelen bir ses gibi, binlerce yıl sonra, insan dimağı üzerindeki te'sîrini gösterecektir. Bugün peygamberler ve büyük kişiler hâlâ bize mezarlarından seslenmekte ve yol göstermektedir. Emerson: "**Her müesseseye bazı büyük adamların gölgeleri gözüyle bakılmalıdır.**" diyor. Meselâ, "**Muhammed'in kurduğu müslümanlık gibi...**"⁹

Yalnız eski Grek Medeniyeti değil, İbraniler de karakter teşekkülünde ve içtimâî kültürün oluşumunda ideal kahramanların rolünü tanımış ve Judaizm, büyük atalarının yüksek faziletlerini tekrarlayıp durmuştur. Hz. Mûsa'nın ve haleflerinin ölmez ahlâkî meziyetlerini, sürekli gündemde tutmaya çalışan Judaizm'in yetişen yeni neslin gelişme halindeki taze zihinlerine beşerî büyük şahsiyetlerin davranış ve faziletlerini canlı sûrette intibak ettirmeğe çalıştığı söylenebilir. Ta ki bunlar, kâmil bir model olsun ve onları taklid etme ihtiyacını duysunlar.

Aynı şekilde Hristiyanlık ta, Hz. İsa'nın ve azîzlerin ideal davranışlarının, insanların düşünce dünyalarındaki yerini sezmiş ve bundan a'zamî ölçüde yararlanma yoluna gitmiştir.¹⁰ Nitekim bir sarraf, birini dolandırmak istediği zaman yazıhanesinde asılı duran bir azîzin tablosu üzerine siyah bir örtü çekmeyi âdet haline getirmişti. Hazlitt de, güzel bir kadın tablosu için aynı şeyi söylemiş, "**önünde kötü bir davranışta bulunmak mümkün değilmiş gibi geliyor insana,**" demişti. Fakir bir alman kadını, mütevâzî evinin duvarında asılı duran büyük bir devrimcinin portresini göstererek, "**mertlik ve dürüstlük ifade eden yüzüne bakınca insanın işi iyi gidiyor**" diyordu.¹¹

Kültürlerarası ortak bir özellik gibi gözükten bu konuda, müslümanların da bir yolu ve usûlü bulunduğu ve bunu da "**Râbita**" şeklinde sistemleştirdikleri söylenebilir. İslâm alimleri arasında zaman zaman tartışmalara sebep olan **Râbita**'ya bu açıdan yaklaşarak bazı neticelere gitmek istiyoruz.

I- KAVRAM OLARAK RABİTA

Râbita; Birinci ve ikinci baplardan "**zabt**" vezninde türetilen arapça bir kelimedir. Çoğulu **Revâbit** gelir. Lügatta, iki şeyi birbirine bağlayan

9 Smiles, Age., 19-20.

10 Joshua, Age., 189.

11 Smiles, Age., 52.

ip, alâka, bağ vuslat, münâsebet, ilgi ve sevgi ile mensûbiyet, cesur ve dayanıklı olmak gibi manalara gelir. Filizlenmesi için saksıya konmuş ve üzeri sultanmış hurma fidesine "**Rabit**" dendiği gibi, nefslerini dünyadan çekip kendilerini ukbâya adanmış zâhid, hakîm, râhib ve filozofa da aynı ad verilir. Ayrıca doğan çocukları yaşamadığı için: "**Bir oğlum olursa başına bir yün parçası bağlayarak onu Ka'be'nin hizmetine adayacağım.**" şeklinde nezreden annesinin bu hareketinden dolayı, Ğavs b. Mürre b. Talha'ya da bu lakab verilmiştir.¹²

Aynı kökten türeyen ve Kur'an-ı Kerim'de yer alan **Ribât ve Murâbata ise**,¹³ sınırlarda düşmanı gözetlemek, nöbet tutmak, verilen emrin eksiksiz yerine getirilmesi gibi anlamları ifade eder. Beden ile nefsin irtibatını sağlaması ve "**Halk âlemi**" ile "Emir âlemi"ni bünyesinde barındırması dolayısı ile kalbe de "**Ribât**" denmiştir. Zira tasavvufta, "**nazargâh-ı ilâhî**" kabul edilen ve "**mâsivâ**"nın girmemesi için her şeyden önce gözetlenmesi gereken yer kalb'dir.¹⁴ Daha sonra hudut boy-larında askerlerin, gurbette misâfirlerin, atlarını bağlayıp konakladıkları tekke, kervan-saray, imâret gibi müesseselere âlem olmuştur.¹⁵

Kur'an-ı Kerim'de " رابطوا " şeklinde geçen ve emir ifade eden Ribât ve Murâbata, yalnızca maddî ve dış düşmana karşı değil, bizi içten vuran ve "**kötülüğü emredici**" karakteri ile tanımlanan¹⁶ nefs ve şeytan düşmanına karşı da vaziyet almayı, bunların aldatıcı hilelerine karşı kalbi gözetlemeyi âmir bulunduğu, başından beri bu âyetlerin iki manayı da aynı anda hedef aldıkları hemen çoğu müfessirlerce söz konusu edilmiştir.¹⁷ Unutulmamalıdır ki hem ferdlerin hem de toplumların hayatında sıcak savaşlar arızî soğuk savaşlarsa sürekli ve dâimîdir. Sıcak savaşlarda dış, soğuk savaşlarda ise iç düşmanın dikkatle gözetlenmesi gerektiği açık bir husustur. Zamanın icab ve ihtiyaçlarına göre bunların tercih edilip değerlendirilebileceği söylenebilir. Kaldı ki müfessirler, bu terimlerin tasavvufi anlamlarını gösterirken islamî delillere istinad ettirmeyi de ihmâl etmemişlerdir. Mesela: Râğib el-İsfahanî

12 İbn Manzur, **Lisânü'l-arab**, (Thk. Müsterek Komisyon), Kahire, 1979, III, 1560-1561; Firuzâbadi, **Besâiru zevi't-temyiz**, (Thk. M. Ali en-Neccar), Kahire 1406/1986, III, 31-32; Asım Efendi, **Kâmûs Tercemesi**, İstanbul 1305, III, 55-56; İbrahim Hilmi el-Kadiri, **Medâricü'l-hakika fi'r-râbita**, İskenderiyye 1381/1963, 17-18; H. Muhammed eş-Şergâvî, **Elfâzu's-sûfiyye**, İskenderiyye Ts., 168-169.

13 Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmrân(3), 200; el-Enfâl(8), 60.

14 Bkz. es-Serrâc, **el-Luma'**, 418-419; Kuşeyrî, **er-Risâle**, I, 263-265; Gazzâlî, **İhyâ**, III, 17-46; Kelâbâzî, **et-Ta'arruf**, 109, 181; Sühreverdî, **Avârifü'l-ma'ârif**, 459-467.

15 Asım Efendi, *Age.*, III, 56; Sühreverdî, *Age.*, 139-145. Ayrıca Ribat'ların İslam tarihinde oynadığı roller için bkz. Köprülü Fuad, "Ribat", **Vakıflar Dergisi** (Ankara 1942), Sy. II, s. 267-268.

16 K. Kerim, *Yüsuf*(12), 52.

17 Misâl almak üzere bkz. Bursevî, **Rûhü'l-beyân**, İst., 1306, I, 408-409; Elmalî, **Hak Dini Kur'an Dili**, İst., 1979, II, 1265-1266.

(502/1109), Ribat ve Murâbata'nın ikili anlamına işâret ederken: "**Bir vakit namazdan, öteki vakit namazına kadar beklemek ve kalbi meşcedlere bağlı tutmak**"¹⁸ hadîsine dikkat çekiyor ve Kur'an-ı Kerim'de "**rabt**" kökünden türetilmiş kelimeleri ihtivâ eden âyetleri sıraladıktan sonra, bu âyetlerdeki "**rabt**"ın: "**O Allah, mü'minlerin kalbine sekîneti (iç huzûru, ma'nevî kuvvet ve sabrı) indirendir.**"¹⁹ âyetinden hareketle kalb sekînetine delâlet ettiğini söylüyor.²⁰

Kelimenin gerek lügat anlamı, gerekse islam âlimlerinin yukarıda işâret ettiğimiz fikirleri, **Ribât** ve **Murâbata**'nın sadece sûfilerce değil, diğer âlimlerce de tasavvufî bir muhtevâ ile değerlendirildiğini gösteriyor. Bu kelimelerden türetilerek vücûd bulan müesseselerin, hem askerî ve idarî, hem de dînî ve tasavvufî sahalarda hizmet veren kuruluşlar olarak faaliyetinde bulunduğu tesbit edilmiştir.²¹

Ribât ve Murâbata ile aynı kökten gelen ve tasavvufî bir terim olarak kullanılan Râbîta ise: "**Şuhûd ve 'ıyan makâmına ulaşmış kâmil bir şeyhe kalbi bağlamak,**"²² "**İlâhî ve Zâtî sıfatlarla muttasıf, müşâhede mertebesine ermiş kâmil bir şeyhe kalbi bağlayıp,**"²³ huzûr ve ğiyâbında o şeyhin sûreti, sîreti ve özellikle rûhâniyetini hayâlen kendisi ile birlikte farzederek, yanındayken takındığı tavrı, ğiyâben de sürdürmeye çalışmak demektir.²⁴

Râbîta konusunda müstakil bir Risâle yazan Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'ye (1242/1826) göre Râbîta: "**Mürîdin "fenâ fillâh" makâmına ulaşmış olan şeyhinin sûretini, hayâlinde saklamak sûretiyle, onun rûhâniyetinden feyz almak ve istimdâd dilemekten ibârettir.**"²⁵

Abdülhakîm Arvâsî'ye (1943) göre Râbîta: "**Mürşidi, Allah ile aranızda vesîle ve vâsîta mevkiindeki zat olarak düşünecek, onu yanınızda ve karşınızda farzederek, alnına yani iki kaşî ortasına gözlerinizi dikecek, keskin bir aşk irâdesiyle o zatın sîmasını hayâlinizde saklayacak, hayâlen onun sîretini kalbinizde durdu-**

18 Buhârî, Vudû', 6; Müslim, Tahâret, 34-41; Tirmizî, Tahâret, 39, 103.

19 K. Kerîm, el-Fetih (48), 4.

20 el-İsfahânî, el-Müfredât, Kahire 1970, 270-271.

21 Askerî ve idarî hizmetleri yanında dînî ve tasavvufî bir fonksiyon icrâ eden Ribat'lar için bkz. F. Köprülü, A.g. Makâle; Sühreverdî, Avârifü'l-ma'ârif, Beyrut 1966, 103-117.

22 Haydarî-zâde İbrahim Fasîh, Mecc-i Tâlid Tercemesi, İst. 1307, 28.

23 Mevlânâ Hâlid, Risâle fi hakkî'r-râbîta (Raşahât kenarında), İst. 1294, 238; Gümüşhânevî, Câmi'u'l-usûl, Mısır 1319, 166.

24 Mevlânâ Hâlid, Age., 238.

25 Mevlânâ Hâlid, Age., 238; a. Müellif, Risâle-i Hâlidîyye (Trc. Şerif Ahmed b. Ali), Mısır 1257, 6-7.

rarak, kendisiyle ma'nevî bir beraberlik te'sîs edeceksiniz.²⁶

Bu ta'rîflerden Râbita'da en önemli husûsun, şeyhin sûretini sıcak ve canlı bir şekilde hayalde tasavvur ve gözleri keskin bir dikkatle onun iki kaşı arasına dikmek olduğu anlaşılıyor. Bu keyfiyet, mürîdin zamanla şeyhini benimsemesi, onun ahlâk ve fazîletiyle bezenmesi, şahsiyetinin onun şahsiyetinde erimesi ve onunla aynîleşmesini te'mîne yarayan bir vâsıtaadır. Tasavvuf literatüründe "**Fenâ fi's-şeyh**" denilen hal işte budur.²⁷

Tarîkatlar ve sûfiler arasında erdirici ortak bir yol kabul edilen Râbita'ya riâyet eden mürîd, zamanla şeyhinin hal ve vasıflarının kendisine yansımaya sebep olur. Daha sonra bu durum mürîdi, "**fenâ fi'r-Rasûl**", nihâyetinde de "**fenâ fillâh**"a ulaştırmayı hedef alır. Bu yüzden kabiliyeti, vasıtasız olarak Allah'tan feyz almaya muktedir olan mürîdlere Râbita tavsiye edilmemiş, aksine terketmeleri istenmiştir.²⁸

Râbita'nın üzerinde önemle durulması gereken bir yanı da, onun mutlaka Allah'a vâsıl olmuş, fenâ ve bakâ²⁹ mertebelerini aşmış, kâmil ve sâlih bir zata yapılmış olmasıdır. Bu özellikleri taşımayan zât, hal ve ahlâkı düzgün olsa da Râbita'ya yetkili sayılamaz. Olsa olsa mahallî bir çevrede bulunan mürîdlere zikir telkînine yetkili olabilir.³⁰

Kemal elde etme niyyetinde olan samîmî bir mürîd, aynı niyyetle kalbini kâmil bir mürşide bağlar ve davranışlarını onun davranışlarına benzetmeye çalışırsa, ancak böyle bir râbita yetiştirici olur. Eğitici kabul edilir. Hatta bu konuda, zikirsiz tek başına râbita erdirici ve yetiştirici kabul edildiği halde, rabitasız zikrin olgunlaşmak için yetersiz sayıldığı söylenmiştir.³¹

Râbita ile ilgili en derli toplu eserlerden birinin müellifi olan İbrahim Hilmî el-Kâdirî'ye göre Râbita, kalben bağlanılan şeyin nev'ine göre değişik isimler alır. Bunları üç grupta toplamak mümkündür:

1. Mukaddes değerlere istekle yapılan Râbita,
2. Bayağı şeylere istekle yapılan Râbita,

26 Abdülhakim Arvasî, *Râbita-i Şerife*, İst. 1342, 8.

27 Eraydın Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İst. 1981, 231; Gündüz İrfan, *Gümüşhânevi A. Zıyaüddin*, İst. 1984, 277; Öztürk Y. Nuri, *Kuşadalı İbrahim Halvetî*, İst. 1982, 79.

28 Abdülhakim Arvasî, *Râbita-i şerife*, 2.

29 Fenâ ve bakâ için bkz. Kuşeyri, *er-Risâle*, Kahire 1972, I, 262-3.

30 Arvasî, *Age.*, 25.

31 Gümüşhânevi, *Câmi'u'l-usûl*, İst. 1276, 224.

3. Tabi'î ve âdî Râbîta.

Kişinin ailesi, evlâdı ya da yakınlarına karşı duyduğu normal sevgi bağına tabi'î ve bayağı Râbîta; Herhangi bir şahsa, güzelliği ya da dünyevî bir câzibesinden dolayı duyulan, dînen teşvîk edilmediği gibi bazan da kerîh kabul edilen şeylere gönül bağlamaya, **bayağı** nesnelere istekle yapılan Râbîta; Allah ve Rasulü Allah sevgisi veya O'nun sâlih kullarından birine, yine salahlarından ötürü duyulan, Cenab-ı Hakk'ın özellikle yapılmasını emrettiği ve teşvîk ettiği helâllere kalbî sevgi ve istekle bağlamak ta **mukaddes** değerlere yönelik ulvî Râbîta'yı meydana getirir.³²

Mukaddes değerlere ve ulvî nesnelere yönelik Râbîta, mürîdde zamanla sürekli bir vuslat ve şu'urlu bir Hakk'la beraberlik duygusu meydana getirince, Hz. Peygamber'de, ashâbında, tabi'in ve tebe-i tabi'in'den bazılarında olduğu gibi, bu hal, kişinin kendisi istese de artık vazgeçemeyeceği zarûrî bir kalb bağına dönüşür. Aradan geçen zaman cemiyeti bozduğu ve fertlerin kalbi gereksiz ve faydasız şeylerle işgâl edilerek katılaştığı için, tarîkat ehli, bunun yerine yine de gâyeyi gerçekleştirmek, mürîdlerin kalblerini Hakk'ın huzûruna adapte etmek üzere, kâmil şeyhlere rabt-ı kalb etmeyi ikâme ettiler.³³

Râbîta hakkında bilgi veren kaynaklar, oldukça muahhar devrin mahsulleridir. Râbîta'yı savunmak üzere eser yazan müellifler, bunun tatbîkatını Hz. Peygamber zamanına kadar indiriyorlarsa da, buna dâir yazılı kaynağa rastlamak ancak H. X/M. XVI. asır müellefâtı arasında mümkün olmaktadır. Araştırmalar bugünkü anlamda bir Râbîta anlayışının, ilk defa Muhammed Bahâüddin Nakş-bend (791/1388)'e isnâd edildiğini göstermektedir.³⁴ Kendisine ve tarîkatına bu ismin verilmesinin, mürîdlerin mürşidlerinin sûretini kalblerine nakşetmeleri şeklinde tezahür eden Râbîta'dan aldığı da ileri sürülen fikirler arasındadır.³⁵ Râbîta konusunda yazılı en eski kaynak ise, İmam-ı Rabbânî diye bilinen Ahmed Farûk es-Serhendî (1031/1621)'in *Mektûbât*'ıdır. *Mektûbât*'ın muhtelif yerlerinde Râbîta'nın zikirde de üstün erdirici bir yol olduğu, kâmillikle sürdürülen ma'nevî beraberliğin ve mürşidlerle uzaktan hayalen birlikte olmanın, nakş-bendiyye tarikatında kemâle götüren bir usûl olduğuna dair bilgiler verilmektedir.³⁶ "Üveysî"lik diye tanımlanan bu durum, tasav-

32 İbrahim Hilmi el-Kâdirî, *Medâricü'l-hakîka fi'r-râbîta' inde ehli't-tarîka*, (Nşr. Adil Mahmûd el-Behiyy-Abdüsselâm Muhammed Sa'id), İskenderiyye 1381/1962, 18.

33 İbrahim Hilmi el-Kâdirî, Age., göst. yer.

34 Haydarîzade İbrahim Fasîh, Age., 28.

35 Yazıcı Tahsin, "Nakş-bend", *İA.*, IX, 54.

36 İmam Rabbânî, *Mektûbât*, 187 ve 207. mektup.

vuf tarihinde pekçok şeyhin hayatında görülen bir hususiyettir. Genellikle bu özelliğe sâhip olan sufilerin herhangi bir tarikat mensûbu olmadığı, kendilerine has bir meslekleri bulunduğu ya da bizzat bir tarikatın kurucusu olduğu görülmektedir. Mevlana Câmî, "**Meşâyih-i tarîkattan çoğuna evâil-i sülûkunda bu makâma teveccüh vâkî olmuştur.**"³⁷ derken bu noktaya işâret etmektedir.

İster hayatta isterse ölmüş bir şeyhin rûhâniyetinden feyz alınabileceğine ve bunlarla irtibat-ı kalb eden birine onlara ait halin sirâyet edeceğine inanan "**Üveysî**"liğin, Râbita ile gerçekleşen bir hal olduğu dikkate alınırca, bu usûlün Nakş-bend'den daha önceleri kullanılmakta olduğu, Nakş-bendiyye'ninse bunu sistemleştirerek tarikatın rûkûnleri arasına koyduğu söylenebilir. Nitekim "**Üveysî**"liği ile bilinen ilk sûfî İbrahim b. Edhem (166/782)'dir. Kendisinin Veysel Karânî'nin rûhâniyetinden feyz aldığı söylenir.³⁸ İmam Ca'fer es-Sâdık (148/765)'in rûhâniyetinden feyz aldığı ileri sürülen Bâyezid-i Bistâmî (261/874), önceleri fakîh iken, irşad edildikten sonra tasavvuf yoluna sülûk etmiştir.³⁹ Üveysîliği ile meşhur diğer bir sûfî ise Ebü'l-Hasan el-Harakânî (425/1034)'dir. Bayezid-i Bistâmî'den aldığı ma'nevî feyzle yetiştigi söylenen Harakânî'nin: "**Kendilerine uyulacak bir şeyh arayan müridlere şaşarım. Biliyor musunuz ki ben, aslında bütün şeyhlere saygı duyduğum halde, böyle birinin irşâdına asla muhtaç olmadım. Zira benim müşşidim Allah'tır.**" dediği rivayet edilmiştir.⁴⁰ Kaynaklar Melâmetîliğin ileri gelen şeyhlerinden biri olan Ebu Sa'id Ebü'l-Hayr (440/1049)'ın da Üveysî olduğundan bahsediyor.⁴¹ Feridüddîn-i Attar, silsile itibariyle Cüneyd-i Bağdâdî'ye vâsil olan Ebü'l-Kasım el-Cürcânî (469/1076)'nin de Veysel Karânî'nin rûhaniyetinden feyz aldığı ve zikrederken "Allah, Allah, Allah" yerine "Üveys, Üveys" diye zikrettiğini naklediyor.⁴² Bunlardan başka Kübreviyye'nin kurucusu Necmüddîn-i Kübrâ (618/1221), Feridüddîn-i Attar (618/1221), Muhyiddîn Arabî (638/1241), Bahâüddin Nakş-bend, Ebu Bekir Tayabâdî (791/1389), Celâleddîn Bâyezid-i Purânî (862/1457) gibi sûfîlerin de üveysî olduğu, ya Hızır'dan, ya da kendilerinden çok önceleri vefat etmiş şeyhlerden Misâl Âlemi'nde ma'nen feyz alarak yetiştik-

37 Cami, *Nefehâtü'l-üns*, İst. 1980, 35; Hâce Muhammed Pârsâ, *Risâle-i Kudsiyye Tercemesi* (Trc. Abdullah Salâhî), İst. 1323, 19.

38 Harîrizade, *Tibyânü vesâil*, Sül. Ktb. Fatih Bl. No: 430, I, 106^B; Hocazâde A. Hilmi, *Hadîkatü'l-evliyâ*, İst. 1318, II/116.

39 Harîrizade, *Age.*, I, 106^B.

40 Henri Corbin, *L'Imagination créatrice dans le soufisme d'Ibn Arabi*, Paris 1975, 27.

41 Câmî, *Age.*, 35; Pârsâ, *Age.*, 19.

42 Feridüddîn Attar, *Tezkiretü'l-evliyâ* (Nşr. Nicholson), Leiden 1905, I, 23.

43 Ahmet Yaşar Ocak, *Veysel Karânî ve Üveysîlik*, İst. 1982, 102-103.

leri söylenmektedir.⁴³

Tasavvuf tarihinde Üveysî, Üveysîlik ve Üveysiyyü'l-meşreb gibi ta'birlerle anılan bu yolun ilk defa ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemekle beraber yazılı ilk bilgileri Ferîdüddin-i Attar'ın *Tezkire-tü'l-evliyâ*'sında görmekteyiz.⁴⁴ Fakat O'nun ifadelerinden bu terimin daha önceleri de kullanılmakta olduğu anlaşılıyor. Tarih içinde değişik manalara gelmekle birlikte Üveysiliğin ortak özelliklerini şu dört ana grupta toplamak mümkündür:

1. Hz. Peygamber'in rûhâniyetinden direkt olarak nasib alanlar,
2. Veysel Karânî'nin rûhâniyetinden feyz alanlar,
3. Kendilerinden önce vefat etmiş herhangi bir şeyhin veya kutubun rûhâniyetinden istifâde edenler,
4. Bizzat Hızır aracılığı ile irşâd edilenler.

Görüldüğü gibi bu dört grupta da ortak olan nokta, daha önce yaşamış birinin rûhaniyetinden feyz almaktır. Çünkü sûfler nezdinde **cismânî sohbet** olduğu gibi, **rûhânî sohbet** de vardır. Sâlihlerle ma'nen beraberlikle de kemâl elde edilebilir. Ancak bu, şuuraltı hayatının kuvvetliliği ve şiddetli bir câzibeye kapılmakla mümkündür.⁴⁵ Feyz alınması istenilen mürşidin ruhaniyetine kâmil bir yöneliş ve küllî bir fenâ ile irtibat-ı kalb etmeyi gerektiren bu duruma misâl olmak üzere son devir sûflerinden Kuşadalı İbrahim Halvetî (1262/1845)'nin şu ifadeleri de verilebilir: "**Misâl Âlemi'nde arasına Yusuf Sünbül Sinan (936/1529) ile görüşürüm, bazan o benden istifâde eder, bazan da ben ondan istifâde ederim. Yine bu alemde vakit vakit İbn Kemal (1534) ile de görüşürüm, fakat her zaman ben ondan istifâde ederim.**"⁴⁶

Ma'nevi hallerin bir şeyhden diğerine rabt-ı kalble aktarılmasının usûlü diyebileceğimiz Râbita hakkında *Mektûbât*'tan sonra en detaylı bilgi veren eser Mevlana Hâlid-i Bağdâdî'nin *er-Risâle fi hakkı'r-râbita*'sı, Abdülhakîm Arvâsî'nin *Râbita-i Şerîfe*'si, İbrahim Hilmî el-Kâdirî'nin *Medâricü'l-hakîka fi'r-râbita*'inde *ehlî't-tarîka*'sı, Es'ad Sâhib'in *Nurü'l-hidâyeti ve'l-irfân*'ı ve Mevlana Haid'in halifelerinden Hasan ed-Düserî'nin *er-Rahmetü'l-hâbita fi'isbâti'r-râbita*'sı, Muhammed Sa'id Şeyda el-Cezerî'nin *ed-Dâbita fi'r-râbita*'sı zikredilebilir. Selçuk Eraydın'ın *Tasavvuf ve Tarikatlar*'ında, Yaşar Nuri Öz-

44 Attâr, Age., I, 24.

45 Pârsâ, Age., 18-19; Câmî, Age., 35; Harîrizade, Age., I, 106^a; Ocak, Age., 94.

46 Y. Nuri Öztürk, Kuşadalı İbrahim Halvetî, İst. 1982, 93.

türk'ün *Kuşadalı İbrahim Halveti*'sinde ve İrfan Gündüz'ün *Gümüşhânevi Ahmed Ziyaüddin*'inde yukarıdaki kaynaklara istinad ederek verilen değerlendirmeler mevcuttur.

II- UYGULAMA OLARAK RABİTA

Rabıtaya başlamadan önce mürid, tam bir taharetle, Kible'ye karşı namazda oturur gibi oturur. Gözlerini kapar, boynunu bükür, içini ve dışını kâmil bir sükûnete bıraktıktan sonra, Cenab-ı Hakk'ı, müşşidinin kendisine ta'rif ettiği zikirlerden birisiyle zikreder. Zikrin manasını derinliğine ve genişliğine tefekkür eder. Kalbini her şeyden arındırarak, zikrini, hâlen şeyhinin yaptığı zikre adapte etmeye çalışır.⁴⁷

Böyle bir edeb ve usûlle başlanması mutad olan râbitanın, müridin seviyesi ve meşrebine göre değişen uygulama şekilleri vardır. Müridlere göre farklılık arzeden ve müşşidlerce tercih edilen râbita tatbîkâtını, temel noktalar nazar-ı dikkate alınarak birkaç grupta toplamak mümkündür:

1. Tâlib olan müridin, kâmil ve mükemmil müşşidinin sûretini tam karşısında hayal edip, iki kaşı ortasına bakarak, bu sûretteki rûhaniyete yönelmesi ve onunla beraber bulunduğunu tasavvur etmesidir. Bu bakış ve bağlanışta kendinden geçme hali başlayıncaya kadar rabıtayı sürdürmek gerekir.

2. Müridin kendisini şeyhinin hey'et ve kıyafetindeymiş gibi tahayyül etmesidir. Sâlik yine kendinden geçinceye kadar bu hâlini devam ettirir. Öyle ki sâlik bu irtibatıyla, zatını müşşidinin zatında, sıfatlarını ve davranışlarını da müşşidinin sıfat ve davranışlarında yok etmek, şeyhinin ahlâkî üstünlük ve rûhâniyetini kendi sûretinde bulmak mevkiindedir. Zira şeyhin rûhâniyeti kemalleriyle birliktedir. Hiçbir vakit ondan ayrılmaz. Bu rûhaniyet ve beraberlik duygusu iledir ki, davranışlarını şeyhinin huzurundaymış gibi düzenleyen ve huzur edebine riayet eder gibi hareket eden mürid adım adım, şeyhi gibi olmaya, kemal ve olgunluk kazanmaya başlar.

3. Müridin, müşşidinin suret, siret ve ruhaniyetini karşısında farzedip, onu kalbinin tam ortasına indirmek, kalbini uzun ve geniş bir dehliz farzederek, müşşidini o dehlizde yürüyor ve kendisine doğru geliyor şeklinde tahayyül etmek.⁴⁸ Bu uygulamalardan anlaşılıyorki râbita, müşşide

47 İbrahim Hilmi el-Kâdiri, Age., 19.

48 Gümüşhânevi, Age., 166; Arvası, Age., 8-9.

duyulan muhabbet ve saygının, huzurunda olduğu gibi gıyabında da sürdürülmesidir.

Bu uygulamalardan da anlaşılacağı gibi rabita üç değişik şekilde uygulanmaktadır:

- a. Pir'in sûretini sadece hayalen tasavvur etmek,
- b. Şeyh'in rûhaniyetini ve sûretini kalbinde tahayyül etmek,
- c. Mürîdin kıyâfet ve şekline bürünerek, kendini mürşid görüntüsünde farzetmek, hat ve hareketlerinde ona benzemeye çalışarak "**fenâ fi'ş-şeyh**"e alışkanlık kazanmaya çalışmak.

Bu tür rabita, Kur'an okumak, namaz kılmak gibi ibadetlerde ve günlük davranışlarda mürîdin kendisini şeyhine benzetmeye çalışması ve böylece şeyhindeki ihlâs ve kemâli taklîden de olsa yakalamaya gayret göstermesi demektir. Buna "**telebbüsü râbita**" da denilir.⁴⁹ Psikolojide ve eğitimde "**Aynileşme, İdentification**" denilen ve kişilik gelişmesinde önemli bir metod kabul edilen benimseme mekanizmasının tasavvuftaki tatbikâtına benzemektedir.

Râbita'yı, Râbita-i mevt, Râbita-i mürşid ve Râbita-ı huzûr diye de üç kısma ayırmak ve öylece icrâ etmek te mümkündür:

1. Râbita-i mevt: Tezekkür-i mevt de denilen bu tür râbita, ölüm duygusunu bir an bile hatırdan çıkarmamayı hedef alır. Bu durum, düşünce ve davranışları düzenlemek için gerekli olduğu kadar, "**ölmeden evvel ölüm**" sırrına erebilmek ve bedenimizi ölü gibi farzederek, onun ruh üzerindeki ağırlığı ve bulanıklığını gidermeye çalışmak için de gereklidir.⁵⁰

2. Râbita-i mürşid: Mürşidin rûhâniyetini, şeyhi aracılığı ile iki kaşının tam ortasında, nurdan bir yumak gibi dâima hazır bulundurmak, kalbini onun kalbine yapıştırarak, ondaki yüceliklerin ve hallerin kendi kalbine aktığını tahayyül etmektir.⁵¹

3. Râbita-i huzûr: Yukarıdan beri anlatılan râbita çeşitlerinin asıl gâyesi budur. Hakk'tan gayri her şeyi akıldan ve hayalden tamamiyle silerek, her an Hakk'ın huzurunda bulunduğu düşüncesini muhâfaza etmek ve muhabbetullahâ bürülü bir kalbe sâhib olmaya çalışmak demek-

49 Arvâsi, Age., 34-35.

50 Bunun uygulamasının güzel bir tarifi için bkz. İrfan Gündüz, Gümüşhânevi Ahmed Zıyâüddin, İst. 1984, 231-232.

51 Gümüşhânevi, Age., 166; Akşehrî M. Emin, **Tarîk-i sevâb**, Ty, Yy, 5.

tir. Gözlerin gördüğü, akılların düşündüğü şeyleri bilen Allah'ın huzurunda bulunduğu düşüncesini kaybetmeksizin, "**İhsân**" derecesine ermeye çalışmaktır. Mürid huzûr rabıtasına, kalbi üzerinde, nurdan yazılmış bir mahya gibi etrafını aydınlatan "**Lafza-i Celâl**" hattını tahayyül ve tefekkür ederek başlar.⁵²

Müridin makam ve mertebelerine göre de değişik râbita şekilleri vardır:

a. Mübtedî mürîd: Her zaman müşşidinin huzûrunda ve eli altında bulunduğunu düşünmeli, onun kendisinden ayrılmadığına ve sürekli kendisiyle beraber bulunduğuna inanmalı ve hareketlerini buna göre ayarlamalıdır. Uyurken bile, şeyhinin ayak ucunda uyuyormuş gibi uyumalı, müşşide huzûrunda iken gösterilmesi gerekli edebi, gıyaben de sürdürmeye çalışmalıdır. Sevgiyle sürdürülmesi gereken bu râbita, "**Kişi sevdiğiyle beraberdir.**" "**Herhangi bir topluluğa benzemeye çalışan onlardandır.**" hükmünce, mürîdi "**fenâ fi'ş-şeyh**"e, yani şeyhi gibi olmaya götürür.⁵³

b. Mutavassıt mürîd: Hayatının her anında Rasulüllah'ın huzûrundaymış gibi hareket etmeli. Böylelikle şeyhinde fenâ olma hâlini daha da ileri götürerek, irâde, istek ve hareketlerinde en üstün ve en güzel ahlâk sahibi Hz. Peygamber'in ahlâkına ermeye çalışmalıdır. Bu tür râbitada, aynileşilmesi istenen hedef Hz. Peygamber'dir. Çünkü O, ümmeti için tek "**Üsve-i hasene**" ve en güzel modeldir.⁵⁴

c. Müntehî mürîd: Vuslat mertebelerinin nihâyetine yaklaşmış, sırası ile şeyhinde ve Rasulüllah'da fânî olma makamını yakalamış, visâli ve kemâli elde etmeye yaklaşmış müntehî mürîdlerin râbitası ise, "**Nerede olursanız olun O, sizinle beraberdir.**"⁵⁵ ayetinde belirtilen beraberliğin mürîd tarafından idrâk edilmesidir. Tebessümünden sükûtuna, davranışlarından düşüncesine kadar her şeyini Hakk'ın huzûrunda bulunduğu inancı ile düzenlemesidir. Böylece mürîd, "**Bize şah damarımızdan daha yakın olan Allah**"a duyduğu yakınlığı, kuvveden fi'le çıkarmış olacaktır.⁵⁶

Bütün bu söylenenlerden bir netice çıkarmaya çalışacak olursak şunları söyleyebiliriz:

52 Gümüşhânevi, Age., 166; M. Hâlid, Age., 5-6.

53 Nakşbend M. Nuri, **Miftâhü'l-kulûb**, İst. 1301, 12.

54 Nakşbend M. Nuri, Age., 13.

55 K. Kerim, el-Hadîd (57), 4.

56 M. Nuri Nakş-bend, Age., 12-14.

"Büyük ve iyi insanlar, insanoğlunun kendiliğinden içten gelen hayranlığını harekete getirerek, başkalarını peşlerinden sürüklerler. Büyük insanlara duyulan bu hayranlık, zihnî kabiliyeti geliştirmekte ve insanı, ma'nevî bakımdan yükselmesine en büyük engellerden biri olan nefsine köle olmaktan kurtarmaktadır. Yüksek fikirleriyle ve başardıkları büyük işlerle ün yapmış olan insanların anıları çevremizde daha temiz bir atmosfer yaratmış gibi görünüyor. Onun içindir ki farkına varmadan amaçlarımıza ulaşmış gibi bir duygu var içimizde.

"Bana kimi çok beğendiğinizi söyleyin, hiç değilse yeteneklerinizi, zevkiniz ve karakteriniz bakımından, ne olduğunuzu söyleyeyim." diyordu Sainte-Beuve. Değersiz insanları mı beğeniyorsunuz? O halde siz de değersiz ve karakersiz bir insansınız demektir. Zengin insanlara mı hayransınız? O halde maddî bir insansınız demektir? Mevkî sâhibi kimseleri mi beğeniyorsunuz? O halde bir dalkavuksunuz. Namuslu, cesur ve mert insanları mı beğeniyorsunuz? O halde siz de namuslu, cesur ve mert bir insansınız demektir. İnsanların, henüz etki altında kalabilecekleri bir yaşta değerli kimselere karşı hayranlık duymağa teşvik edilmeleri iyi bir şeydir. Çünkü iyi insanlar hakkında bilgi sâhibi olmayan insanların, kötü insanları örnek almaları mümkündür.⁵⁷

"Dr. Johnson'a göre, başkalarının asil davranışlarına içten gelen bir hayranlık duyulması kadar iyi bir şey yoktur. Bu, insanlara çok dost kazandırdığı gibi, insanın cömert, samîmî ve ciddî olduğunu, lâıyk olanlara değer verdiğini de gösterir."⁵⁸

"Yaşayan ya da ölmüş olan büyük adamlara hayranlık duyanların, onların yaptıklarını küçük veya büyük ölçüde yapmak istemeleri normaldir. Savaşçılar, devlet adamları, hatipler, vatan-severler, şairler ve sanatçılar, hepsi kendinden önce yaşamış olanların, belki de farkına varmadan, etkisi altında kalmışlar ya da onların yaptıklarını aynen yapmışlar, onları taklid etmişlerdir."⁵⁹

Tasavvuf ve tarikatlardaki uygulama biçimi verilen râbita ile, büyük insanlara duyulan hayranlığın, karakterin şekillenmesindeki rolüne işaret eden bu psikolojik tesbîtlere, kişiliğin gelişmesinde taklidin veya başkaları ile aynîleşmenin etkisini göstermektedir. İşte râbita, bu mekanizmanın sistematize edilmiş şeklidir denebilir.

57 Samuel Smiles, Age., 54-55.

58 Smiles, Age., 55.

59 Smiles, Age., 57.

III- RÂBİTA'NIN DELİLLERİ

1. "Ey îman edenler! Allah'tan korkun. Bir de sâdıklarla beraber olun. (İmanında, ahdinde, sözü ve özünde doğru olanları, hakîkattan ayrılmayanları tercih edin)"⁶⁰ âyetinde geçen "sâdıklarla beraberlik" râbıtaya delil olarak ileri sürülmüştür. Hâce Ubeydullah Ahrâr (895/1490) mezkûr âyetin tefsirinde: "Buradaki "kûnû" emri, sâdıklarla mutlak manada ve devamlı bir beraberliği ifade eder. Hakîkî beraberlik, sâdıklarla aynı mecliste, büyük bir kalb huzûru ile fizik olarak bulunmaktan ibâret olduğu gibi, hükmî beraberlik te, onlarla aynı mekânda beraber olmanın imkansız olduğu zamanlarda, sûret ve sîretlerini gıyâben tahayyül ederek, onlarla hayâlî, fikrî ve zihnî bir beraberliği te'mîn etmektir."⁶¹ diyerek sâlih ve sâlihlerle kurulabilecek rûhî ve ma'nevî beraberliğin delili olarak göstermektedir.

Tasavvuf klasiklerinde, sâlih ve sâdıklarla birlikte bulunmaya, fâsık ve dünya ehli bir arada bulunmaktan sakınmaya ayrı bir önem verilmiş, tabî'atın ve hayallerin sârî olduğu dikkate alınarak,⁶² kişinin bu konuda dikkatli olması tavsiye edilmiştir.

İbnü'l-Mübârek: "İyi arkadaş yalnızlıktan, yalnızlık ta kötü arkadaştan hayırlıdır." "İyilerle dost olan, misk satanla beraber olan gibidir. Onun güzel kokusu diğerine bulaşır. Kötülerle beraber olan da demirci çırağı ile beraber olan gibidir. Onun kırı de diğerine yansır."⁶³ derken bu husûsa işâret etmiştir.

Aynı şekilde Hz. Peygamber'in: "Kişi dostunun dîni üzeredir. O halde kiminle arkadaşlık ettiğine dikkat etsin."⁶⁴ "Kişi sevdiğiyle beraberdir."⁶⁵ hadisleri de bu manada yorumlanabilir. "Mü'min mü'minin aynasıdır."⁶⁶ ile Hz. Peygamber'in iki elinin parmaklarını birbirine geçirerek "Mü'minler bir binanın tuğlaları gibi birbirini destekler"⁶⁷ mealindeki hadisleri de bu doğrultuda açıklanmıştır.

"İyi şahıslarla dostluk kuran kimse, kendisi kötü bile olsa iyi

60 K. Kerîm, et-Tevbe (9), 119. Bursevî, Rûhü'l-beyân, İst. 1306, I, 966-967.

61 Mevlâna Hâlid, Age., 222.

62 Sühreverdî, Avârifü'l-ma'ârif, Beyrut 1966, 124.

63 İbnü'l-Mübârek, Kitâbü'z-zühd, Beyrut ty., 122; Aynı anlamdaki bir hadis için bkz. Buhârî, Zebâih, 31, Büyü', 38; Müslim, Birr, 146; Ebû Dâvud, Edeb, 16.

64 Tirmizî, Zühd, 45.

65 Buhârî, Edeb, 96; Müslim, Birr, 165; Tirmizî, Zühd, 50; Daavât, 98.

66 Ebû Dâvud, Edeb., 49.

67 Buhârî, Mezâlim, 5, Salât, 88; Tirmizî, Birr, 18.

olur. Çünkü onların himmeti ve sohbeti onu hayırlı bir insan haline getirir. Aksine kötülerle dostluk kuran da, kendisi iyi bile olsa bozulur. Çünkü onlarla bir arada bulunan, onların kötülüklerine rıza gösteriyor demektir. Kötülüğe rıza göstermekse, sâhibini de kötü hale getirir."⁶⁸

"Arkadaşlık ve sohbetin esası: nefsin âdetleriyle sükunet bulması ve alışkanlıkları ile ülfet etmesidir. Bir kimse hangi topluluğun arasına girerse, onların fiillerini kendi âdeti ve itidiyâdı haline getirir. Çünkü ister hak, ister bâtil olsun, bütün irâde, arzu, mu'âmele ve ameller esasen onda mevcuttur. Görmüş olduğu bütün mu'âmeleler, arzular ve meyiller kendisinde gelişir ve öbür temâyüllere hâkim ve gâlib olur. Sohbetin insan tabiatı üzerinde büyük bir te'siri vardır. Âdetlerin çetin bir savleti ve saldırısı mevcuttur. O derecede ki, insan sohbetle âlim, papağan ta'lîmle nâtik olur. Riyâzat ve eğitimle at, o derece değişir ki hayvânî âdetleri terk ederek insânî âdetler ve alışkanlıklar edinir."⁶⁹

"Sohbet ve arkadaşlığın kişinin şahsiyet, ahlâk ve karakteri üzerinde derin te'siri vardır. Bir arkadaş diğerinin özelliklerini, rûhî ve ma'nevî bir etkilenme, davranışlarında ona uymakla elde eder. İçtimâî bir varlık olan insanın, topluma karışması ve kendine uygun dost ve arkadaş edinmesi tabî'idir. Eğer o, fâsık, kötü ve şerli birini arkadaş edinirse, bilmeden ve tedricen onun da ahlâkı bozulur, sıfatları değişir, onların seviyesine inerek özelliklerini elde eder. Aksine iman, takva ve istikâmet sâhiplerini dost edinirse kendisi de onların derecelerine yükselir. Nefsini kusurlardan uzaklaştırır. Bu yüzden: "**Kişi, dost ve arkadaşlarının ahlâkı ile tanınır.**" denmiştir. Hz. Peygamber'in ashâbı sohbetle, tâbi'în ve tebe-i tâbi'în de bunlara tâbi olmak ve onları benimsemekle yüksek derecelere ulaştılar."⁷⁰

Sûfiler arasında "**ihtilât veya muhâlata**" denilen bu durum, yararları ve zararları gözönünde bulundurulurak:

1. Gıda gibi gerekli ihtilât,
2. İlaç gibi ihtilât,
3. Hastalık ve dert getiren ihtilât,

4. Helâk edici ve bitirici ihtilât olmak üzere dört çeşide ayrılmıştır.⁷¹
Hatta Ebu Medyen el-Mağribî (594/1198): "**Kul için en zararlı şey, fil,**

68 Hucvîrî, **Keşfü'l-mahcûb**, 485.

69 Hucvîrî, **Keşfü'l-mahcûb**, 483-484.

70 Abdülkadir İsa, **Hakâik anî't-Tasavvuf**, Halep 1384/1964, 27-28.

71 Ahmed Ferîd, **el-Bahrü'r-râik**, yy., 1986, 73-74.

söz ve inançlarında Allah'ın sevdiği şeyleri görmediği kimselerle ihtilâl etmesidir."⁷² demıştır.

"Şeyhinin huzuruna giren mürid, onun kendisini eğitecek en yetkili müşid olduğuna inanmalı ve başka bir şeyh arayışına girmemelidir. Böyle bir arayış, müridin müşidinden istifâde ve istifâzasına, sohbetinden etkilenmesine, sözlerinin müessiriyetine ve şeyhinin halinin kendisine sirâyetine engel olur. Şeyhinin en kâmil kişi olduğunu bilmek, müşid için değil mürid için önemlidir. Şeyhinin tek otorite olduğuna inanan kişi, onun fazilet ve yüceliğini tanır, ona karşı duyduğu sevgi ve saygı güçlenir. Karşılıklı ülfet ve muhabbet, mürid ile müşid arasında bir hal yansıma vâsıtasıdır. Zira müriddeki sevginin şiddetine göre, müşidinden hal transferi mümkün olur."⁷³

"Şeyhin edeblerinden biri de: müridlerinin bid'at ehli ile bir arada bulunmalarını yasaklamasıdır. Çünkü bunun kalpleri öldürücü olduğu tesbît edilmiştir. Bütün selef-i sâlihîn böyle söylüyor. Kendisinde en ufak bir bid'at bulunan kimse ile oturmaktan sakının. Bu hususta hassasiyet göstermeyen ve gevşek davranan kimse, kısa bir süre de onlarla birlikte kalsa, kötülüklerine alışır."⁷⁴

Yukarıdaki bilgilerden, sâlih ve sâdıklarla öncelikle fizikî, bunun mümkün olmadığı zamanlarda da "arada bir sevgi bağı oluşturmakla" kurulacak rûhî ve ma'nevî beraberliğin, kişinin eğitimi açısından ne kadar gerekli görüldüğü anlaşılıyor. Buna istinâden Rabıtayı, "Allah'a, O'nun Rasulüne ve Cenab-ı Hakk'ın velî kullarına duyulan sevgi bağı" şeklinde açıklayanlar olmuştur.⁷⁵ Çünkü sevgi öyle bir câzibedir ki, ya seveni sevilenin yanına çeker, ya da sevileni sevenin yanına götürür ve arada bir vuslat ve bütünlük hali meydana getirir. "Değil mi ki gâye kavuşmak ve buluşmaktır. İster sen onu bul, ister o seni bulsun, bir fark yok."⁷⁶ "Seven ve seçen, kendinde bulunan vasıflar dolayısı ile karşısındakini sever. Melek meleği, şeytan şeytanı, şeyh şeyhi, çocuk ta çocuğu sever."⁷⁷

İmam Gazzâlî, "insan tabiatının çevredeki söz, iş ve hareketleri çalmasını oldukça tehlikeli bir hastalık" diye niteleyerek şunları söylemektedir: "Aklı başında fazilet sâhibi insanlar bile bu hastalıktan kendilerini

72 Şa'rânî, *el-Envârü'l-kudsîyye*, Beyrut 1966, II, 168.

73 Amir en-Neccâr, *et-Tasavvufu'n-nefsî*, Kahire 1977, 411-412.

74 Şa'rânî, *Age.*, II, 171.

75 Dağüstânî Ö. Ziyâüddin, *Tasavvuf ve Tarikatlarla İlgili Fetvâlar* (Çev. İ. Gündüz-Y. Çiçek), İst., Ty. 147.

76 Seyyid Burhâneddin Muhakkık Tirmizî, *Ma'ârif*, (Çev. A. Gölpinarlı), Ankara Ty., 40; İbnü'd-Debbağ, *Meşâriku'l-envâr*, Beyrut 1379/1959, 11, 20.

77 İbnü'd-Debbağ, *Age.*, 53; Amir en-Neccâr, *Age.*, 417.

zor kurtarabilir. Nerede kaldı ki ğâfiller. Bundan dolayı insan, içinden hareketlerini benimsemediği halde, kötü kimselerle fazla düşüp kalkmamalıdır. Eğer bu gibilerle fazla düşüp kalkarsa, kendinde büyük değişiklikler hissetmeye başlar. Önceden hoşuna gitmeyen bu çirkin hareketlere yavaş yavaş alışır ve artık onlara aldırış etmez olur. Zira kendini bu kötülüklerden alıkoyan şey, onları kendisinin büyük bir suç sayması idi. Bunun için zenginlerle düşüp kalkan kendi varlığını küçümser ve hiç mesâbesinde görür. Yoksullarla düşüp kalkanlar da, ellerindeki nimetlerin kadrini bilir. İtaat edenlerle isyan edenlere bakmak ta ayındır. Bu fitrî bir te'sîrdir. Ashâb-ı kiram ve tebe-i tabî'in'in ta'at ve ibâdetlerini düşünenler, kendi ibâdetlerini küçümser ve onları küçük görürler. Kendi ibâdetlerini küçümseyenlerse elbette onlara uymak için gayret sarfeder. Kendisine çeki-düzen vererek ibâdetlerini arttırmaya çalışır. Aksine dünya adamlarına bakan, onların Allah'tan yüz çevirip isyana daldıklarına nazar eren kimsenin de iyilikleri kendi gözünde büyür ve kendisini beğenmeye başlar. İşte o zaman helak olur. Tabî'atın değişmesinde, iyilik ve kötülükleri dinleyip duymak ta yeterlidir. Nerede kaldı onları göz ile görmek. Bu inceliğe dikkat etmek sâyesinde Hz. Peygamber'in: "Sâlihler hatırlandığında, ilahi rahmet iner."⁷⁸ hadisinin sırrı anlaşılabilir olur. Sâlihler hatırlandığı zaman şüphesiz böyle bir rahmet inmez. Ancak gönülden onlara uyma ve onların izinden gitme arzusu ile kusurlarını giderme isteğinin uyanması hasıl olur. Rahmetin sebebi iyi işlerdir. İyi işlerin sebebi de onlara heves etmektir. Onlara heves etmenin âmili de, sâlihleri iyi halleri ile anmak ve hatırlamaktır. Bu hadîsin mefhûm-ı muhâlif de, kötüler anıldığında la'netin inmesidir. Çünkü kötülükleri ve kötülükleri çokça anmak, insana kötülük yapmayı kolaylaştırır. Bu da la'neti gerektirir. La'netse Allah'tan uzak kalmak demektir. Rahmetten uzak kalmanın başlangıcı isyâna dalıp Allah'tan yüz çevirmek ve meşrû olmayan bir yolda dünyalık ve şehvet peşinde koşmaktır. İsyanın kaynağı da onu küçümsemektir. Küçümsemenin sebebi ise, onu çok dinlemek yüzünden onunla ünsiyet peyda etmektir. İyileri ve kötülükleri sadece anmanın ve hatırlamanın neticeleri bu olursa, ya onları görmek ve aralarında bulunmanın sonuçları ne olur?"⁷⁹ Burada da görüldüğü gibi Gazzâli, sâlih ve sâdikların anılıp hatırlanmasının kişilerin eğitilmesi açısından yararlı olduğuna dikkat çekiyor. Buna göre râbitanın böyle bir bağlantıyı te'mînen teessüs ettiği söylenebilir. Kaldı ki modern ve tecrübî psikoloji de bu tesbîtlere doğrular mahiyettedir. Şöyle ki:

78 Aclunî, *Keşfü'l-hafa*, II, 70.

79 Gazzâli, *İhyâ*, Rub'ul-adât, VI. Kitap II. bap, II, 591-592.

"Örnek alınan her enerjik karakterde bir bulaşma hassası vardır. Güçlü insanlar, zayıf insanlar için bir ilham kaynağıdır. Sanki onları peşlerinden gitmeye zorlamaktadır. İleriye atılan bir kumandanın, hücum katılmada, askerleri üzerindeki sürükleyici rolü buna misal olarak verilebilir. Büyük bir lider, aynı karakterde olan insanları bir müknaşın demiri çektiği gibi çeker."⁸⁰

"Kâinatı ancak alâkalar bakımından öğrenmemiz kabildir. Eşya başlıbaşına mücerred olarak hiçbir şey değildir. Atom bile herhangi bir teşkilat dokusunda mana kazanıyor. Mesela: Karbon atomları, mu'ayyen bir alâka şeklinde kömür, diğer bir alâka şeklinde ise elmas oluyor. Bizi biz eden şey, başkalarıyla olan alâkalarımızdır. Sadece kafalarımız değil, şahsiyetlerimiz, hislerimiz, bütün kıymetlerimiz, benliğimiz, üzerinde kuvvetli izler bırakan şahsiyetlerin te'sîri neticesidir. Yalnız yiyeceğimiz ve sığınacak yerimiz için değil, elde ettiğimiz kültür ve akıl, karakterimiz ve bizim "öz benliğimiz" için başkalarına dayanmağa mecbûruz.

Başkalarının aynı olmak ameliyesi vâsıtası ile yavaş yavaş kendimiz oluruz. Yani biz tahmin edemeyeceğimiz derecede bizden evvel gelen babalarımız, analarımız, kardeşlerimiz, amca, teyze ve amca-zadelerimiz gibiyiz. İçtiğimiz sütle, sadece maddî gıda almakla kalmıyor, etrafımızda bulunanların örneklerini, ideallerini, reaksiyonlarını, hal ve vaziyetlerini de yutuyoruz. Ma'nevi mefhûmuyla kahramanlarımızı hazmediyor ve onların hayat tarzını kısmen kendi hislerimizin hamuru haline koyuyoruz. Çünkü dünya yüzünde bulunan benzetme kabiliyeti yalnızca insanogluna hastır. Bu kudretse insanoglunun hem fâciası hem de şerefi olmuştur."⁸¹

"Her evliyânın ve her günahkar kimsenin, ömründe hiç görmeyeceği insanlar üzerinde etkisi vardır. Çünkü söz ve hareketlerin, her yerde bulunan beşer tabi'atının yumuşak balçığı üstüne damgası basılır. Hepimiz, kendi ruhumuzun dokusuna karıştırmak üzere başka şahsiyetleri benliğimize alırız. İnce ve ekseriyetle gayr-ı meş'ûr olan bu aynileşme ameliyesi, bizim hiçbir zaman yalnız ve ayrılmış halde bulunmadığımızı ifade eder ve yine inanmak istemediğimiz bir derecede bizim, muhitimizin yarattığı ve kahramanlarımızın mahsulü mahluklar olduğumuzu gösterir. Şahsiyetimiz, kendi kendini yaratan bir madde olmak şöyle dursun, beşikten mezara kadar, başka şahsiyetlerin tezgahında dokunan bir kumaştır. Canımızın meskeni olan beden, başkalarının bizim için tedârik ettiği tuğlalardan yapılmıştır." "...Hallerimiz, hareketlerimiz, sesimizin tonu, te'sîrimiz

80 Smiles, Age., 18.

81 Liebman, Age., 63-64.

altında bulunan çocukların ve büyüklerin hislerine şekil verir. Bizi taklîd veya bizim gibi olmakla başka şahsiyetler şekil alır.⁸²

"Nasıl vücudumuz yediğimiz etten gıdasını alıyorsa, rûhumuz da gıdasını gördüklerinden almakta ve biz beraber yaşadığımız kimselere göre farkına varmaksızın, faziletli ya da kötü insan olmaktayız."⁸³

"Kiminle gezersen onunla anılırsın" derler. Akıllı kimse sarhoşla, ki-bar insan kaba insanla arkadaşlık etmez. Ahlsız kimselerle dostluk kurmak zevksizliktir. Kötü eğilimli olmaktır. Bunlarla olan ilişkiler sıklaşınca ahlak çöküntüsü kaçınılmaz olur. Seneca: "Böyle kimselerle konuşmak çok zararlı olur. Çünkü bu konuşmalar, o anda etkisini göstermiş olmasa bile, içimize tohumunu atar ve onlardan ayrıldıktan sonra peşimizden gelir." Yüksek karakterli kimselerle arkadaş olunuz. O zaman siz de yükseldiğinizi hissedeceksiniz. Bir İspanyol atasözü vardır: "Kurtlarla beraber yaşarsanız, ulumasını öğrenirsiniz."⁸⁴

"Biz, derin manasıyla başka insanlarla olan alâkalarımızın eseriyiz. Neşelinin huzurunda neşeleniriz. Ma'lumatlının huzurunda zihnimiz harekete geçer. İyi bir ressamın huzurunda, sanat ihtişamının bir nebzesini görürüz. Kendilerini keşfedecek ve yeryüzüne çıkacak elleri bekleyen zengin cevherle dolu büyük madenler gibiyiz."⁸⁵

"İnsanların yaptıkları o kadar bulaşıcıdır ki, bütün çevresindekiler mutlaka onun etkisi altında kalmakta ve farkına varmadan onun seviyesine yükselmekte veya inmektedir. Yapılan iyilik daima iyilik getirir. Bu değişmez bir kuraldır. Karakter sahibi bir insanın etkisi yaygın olur. Bir doğu efsanesine göre: Güzel kokulu toprak; "Buraya gül ağacı dikilinceye kadar ben alelade bir topraktan başka bir şey değildim." demiştir. Canon Moseley: "İyiliğin ne kadar iyilik getirdiği şaşılacak şey doğrusu. İyi ya da kötü olan hiçbir şey yalnız değildir. Çevresindekileri iyi ya da kötü yapar. İyilik te kötülük te havuza atılmış bir taş parçası gibidir. Suda halkalar meydana getirir. Bu halkalar büyüye büyüye kenara ulaşır ve böylece çevredekiler etkilenir. Onlar da çevresindekileri etkilerler." diyor.⁸⁶

"Aynîleşme" veya "gurup psikolojisi" diyebileceğimiz bu durumun, kişilerin davranış ve tutumlarını değiştirdiği⁸⁷ kesinlikle bilindiğine göre,

82 Liebman, Age., 64-65.

83 Smiles, Age., 50.

84 Smiles, Age., 48.

85 Liebman, Age., 115.

86 Smiles, Age., 51.

87 Adasal Rasim, *Yeni Medikal Psikoloji*, İst. 1977, 258, 899; Köknel Özcan, *Kişilik*, İst. 1982, 197, 390-391; Krech-Crutchfield-Ballachey, *Cemiyet İçinde Ferd*, (Çev. Mümtaz Turhan), İst. 1970, 354.

sûfilerce benimsenen râbitanın, bu gâyenin tahakkukuna ma'tûf, mekanizma olduğu ileri sürülebilir. Burada çoğunlukla maddî beraberlik sözü konusu ediliyorsa da, bunun tabi'î bir devamı niteliğindeki ma'nevî beraberliğin de aynı netîcelerin husûlündeki rolü inkâr edilemez. Çünkü "gayretli ve enerjik insan farkına varmadan başkalarını peşinden sürükler. Onun verdiği örnek bulaşıcıdır. Herkes onu taklid etmek ister. Bu bir elektrik akımı gibidir. Telin bir ucundan verildi mi öbür ucundan şerare olarak çıkar. Büyük ve iyi insanlar, insanoğlunun kendiliğinden içten gelen hayranlığını harekete geçirerek başkalarını beraberlerinde sürüklerler. Büyük insanlara duyulan bu hayranlık, zihni kabiliyetleri geliştirmekte ve insanın ma'nevî bakımdan yükselmesine en büyük engellerden biri olan nefsin köle olmaktan kurtarmaktadır."⁸⁸ Sevgi bağı ile sağlanan bu irtibata Erich Fromm: "Kişiyi diğer insanlardan ayıran duvarları yıkan, onu diğerleriyle birleştiren insanın içindeki en etkin bir güç"⁸⁹ olarak niteliyor.

Son devir sûfilerinden Kuşadalı İbrahim Halvetî'ye göre, Yaratıcı kudretle irtibata getiren bir disiplin olarak râbita, akıl ve vâsita üstü tüm bilgilerin elde edilmesini te'mîn eder. Yaşanan hallere önem veren bir ilim olan tasavvufun, ancak o hali gerçek anlamda yaşayanlarla kurulacak bir beraberlik netîcesinde mümkün olan transferle sağlanabileceğini ileri sürer. Hallerin sirâyeti veya duyguların yansımaları diyebileceğimiz râbitanın sevgi ile birlikte ve devamlı olmasını şart koşar. Sürekli râbitayı (râbita ale'd-devâm) esas alan Kuşadalı'nın tefekküründe râbitanın zamanı ve mekânı yoktur. Her zaman ve her yerde yapılabilir.⁹⁰

Râbita esnasında mürşidin vücûduyla "teşahhus" etmesi şart değildir. Sîmasının hatırda tutulması yeterlidir. Fakat bu "sîma" meselesi üzerinde en çok durulan noktalardan biridir. Kuşadalı'ya göre mürşidin sîmasını bizzat görmek icab eder. Âma olanlarsa mürşidin sesiyle yetinebilirler. Fakat sesin de bizzat duyulması gerekmektedir. Bu iki mazhariyete nâil olmayanlar başkalarının sîmayı veya sesi tarîfi ile râbita edemezler. Bu düşünce iledir ki O, ölmüş kişilere râbitayı faydasız görmekte ve yasaklamaktadır.⁹¹ Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ise, vefat etmiş bir mürşidden de râbita ile feyz alınabileceğini, bu gibi hallerde mürşidin, mürşidin kabrine tam bir tahâretle yaklaşım selâm verdikten sonra, mezarın ayak ucunda boynu bükük bir şekilde durarak, bir "Fâtîha", onbir "İhlâs"

88 Smiles, Age., 54.

89 Erich Fromm, *Sevme Sanatı* (Çev. Işıtan Gündüz), İst. 1982, 28-29.

90 Öztürk Y. Nuri, *Kuşadalı İbrahim Halvetî*, İst. 1982, 85.

91 Öztürk Y. Nuri, Age., 85.

ve bir "Âyetü'l-kürsî" okuyup, sevabını ölünün rûhuna hediye eder. Sonra onun ma'neviyatına teveccüh, güç ve düşüncelerini yoğunlaştırmakla bunun gerçekleştirilebileceğini söyler.⁹²

2. "Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve O'na yaklaşmaya vesîle arayın ve O'nun yolunda savaşın. Ta ki murâdınıza eresiniz."⁹³

Bu âyette geçen "vesîle"nin umûmî olduğu ve râbitanın da bu vesîlelerden biri olarak kabul edilmesi gerektiği ileri sürülmüştür.⁹⁴ Kur'ân-ı Kerîm'de iki yerde geçen "vesîle" terimi, "Allah'a yaklaşmak için yakınlığından istifâde edilen şey"⁹⁵ anlamında kullanılmakta ve "Allah'a rağbet eden kimseye de "vâsil" denmektedir.⁹⁶ Allah'a yaklaşmak gâyesiyle başka şeyleri, özellikle Hakk'a yakınlığı ile bilinen ve "Görülüklerinde Allah'ı hatırlatan"⁹⁷ kimseleri aracı koymaya da "tevessül" adı verilmektedir.

Bu ayette geçen "vesîle" ve "tevessül"ün sâlih amel veya ibâdetlerden biriyle yapılması gerektiği konusunda âlimler ittifak etmiş, sâdik ve sâlih zatlarla tevessül konusunda değişik görüşler öne sürülmüştür. Râbîta konusunu tenkîd edenler, en fazla zatlarla yapılan tevessüle karşı çıkanlar olmuş ve mes'ele her iki tarafın görüşlerini ihtivâ eden eserlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.⁹⁸

Sâlihlerle tevessülü kabul edenler, mutlak anlamda vesîlenin hem şahıslara, hem de amellere şâmil olacağını söylemiş ve bunu sünnetin Kur'an-ı Kerîm'i tefsîr fonksiyonundan istifâde ederek, Hz. Peygamber ve ashâbının uygulamasıyla delillendirmişler, "âyetteki mutlak ifâdeyi sınırlamanın ancak bir delille mümkün olabileceğini, Kur'ân-ı Kerîm'de ise böyle bir kaydın bulunmadığını"⁹⁹ iddia ederek râbîtayı vesîlelerden biri saymışlardır.

92 Mevlâna Hâlid, Age., 320.

93 K. Kerîm, el-Mâide (5), 35. Ayrıca bkz. Arvâsî, Age., 9; Sa'îd Seydâ el-Cezerî, *ed-Dâbîta fi'r-râbîta*, Yy., 1377/1957, 14-15; İbrahim Hilmi el-Kâdirî, Age., 35; Bursevî, *Râhûl'-beyân*, İst. 1306, I, 560-561.

94 el-Cezerî, Age., 11; Mevlânâ Hâlid, Age., 7; Arvâsî, Age., 9; İbrahim Hilmi el-Kâdirî, Age., 26-39.

95 el-Cürçânî, *Ta'rifât*, Dersa'adet 1318, 171; el-İsfahânî, Age., 821; Âsım Efendi, Age., IV, 137; İbn Manzûr, Age., VI, 4837-4838.

96 İsfahânî, Age., 821; Âsım Efendi, Age., IV, 137; İbn Manzûr, Age., VI, 4837-4838.

97 İbn Mâce, *Sünen*, Zühhd, 4.

98 Takıyyüddîn es-Sübki, *Şifâü's-sakam fi ziyâret-i hayri'l-enâm*, Haydarabad 1315; Zehâvî-zâde Cemil Sıdkı, *el-Fecrû's-sâdik fi reddi alâ münkiri't-tevessül*, Mısır 1323; Hamdullah ed-Dâcvî, *el-Besâr li-münkiri't-tevessül bi-ehli'l-mekâbir*, İst. 1984; Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî, *Şevâhidü'l-hakk fi'l-istiğâse*, Mısır 1385; Muhammed el-Fakiyy, *et-Teveessül ve'z-ziyâra*, Kahire 1388/1968; Muhammed Ahmed el-Alemî, *Hel mine's-şirki't-tevessül*, Mısır 1986; Musa Muhammed Ali, *Hakikatü't-tevessül ve'l-vesîle*, Beyrut 1985; İbn Teymiyye, *Kâidetün celile fi't-tevessül ve'l-vesîle*, Beyrut 1390.

99 Sübki, Age., 119; ez-Zehâvî, Age., 55; Zâhid el-Kevserî, *Makâlât*, Humus 1388, 478.

Karşı çıkanlar ise, şirke sebep olur ve tevhîd akîdesini zedeler düşüncesinden hareket ederek câiz görmemişler, mezkûr vesîlenin ancak îman ve sâlih amelle yapılabileceğini ileri sürmüşlerdir.¹⁰⁰ Özellikle İbn Teymiyye (728/1327), vefatından sonra, değil sâlihlerden, Peygamber'den bile kabri başında istiğfâr, dua ve şefaât dilemenin hiçbir imama göre meşrû olmadığını, sonradan bunu iddia eden bazı alimlerinse elinde şer'î hiçbir delilin bulunmadığını söyler.¹⁰¹ Savunanlarsa: "Biz her peygamberi, ancak Allah'ın izni ile kendisine itâat olunmak için gönderdik. Eğer onlar, nefslerine zulmettikleri zaman sana gelip, Allah'tan mağfiret dileseler ve Peygamber de onlara mağfiret dileseydi, elbette Allah'ı tevbeleri ziyâdesiyle kabûl edici ve çok esirgeyici bulacaklardı."¹⁰² ayeti ve "Bana salat ü selâm getiren ve beni Allah'a vesîle kılanlara şefâatım gerçekleşir."¹⁰³ "Vesîle, Allah katında kendisinden daha üstün bir derece bulunmayan mertebedir. Allah'tan size beni, vesîle kılmasını isteyin."¹⁰⁴ "Allah'tan beni vesîle kılmasını dileyin. Dünyada bu istekte bulunan her kula, kıyâmet günü şâhid ve şefaâtçi olurum."¹⁰⁵ "Allah'tan beni size vesîle kılmasını isteyin." şeklindeki bir hitap karşılığında, ashâb: "Vesîle nedir? Ya Rasûlallah" diye sordular. O da: "Cennetteki derecelerin en yükseğidir. Bu dereceye ancak bir kişi ulaşabilir. Ben de o kişinin ben olmasını istiyorum."¹⁰⁶ hadislerini delil olarak ileri sürüp düşüncelerini haklı göstermeye çalışmışlardır.

Ne var ki zamanımızda çarpık uygulamalara varan vesîle ve vâsıta ile gâyeyi birbirne karıştıranları görünce, İbn Teymiyye ve taraftarlarına da hak vermemek mümkün değil.

Hız. Peygamber'in adı anıldığında salât ü selâm getirmenin gerekliliği ve bunun kişi ile peygamber arasında bir sevgi ve saygı bağı oluşturacağı ve böylece kulun Hız. Peygamber'e olan sevgisinin artacağı da bir tür râbıta olarak değerlendirilebilir.¹⁰⁷ Hasan b. Ali'den rivâyet edilen şu haber de bu mânâda dikkat çekicidir: Süfyân b. Vekî', Hasan b. Ali'den naklen bildirdiğine göre O, şöyle demiştir: "Dayım Hind b. Ebî Hâle'den Hız. Peygamber'in hilyesini sordum. Çünkü O, Hız. Peygamber'i en iyi tasvîr

100 İbn Teymiyye, Age., 14.

101 İbn Teymiyye, Age., 75-76.

102 en-Nisâ (4), 64.

103 Ebu Dâvûd, Salat, 36.

104 İbn Hanbel, Müsned, III, 83.

105 Suyuti, Cami'u's-sağîr, II, 28; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, I, 333.

106 Tirmizî, Menâkıb, I; İbn Hanbel, Age., II, 265, 365. Ayrıca bkz. Sübkî, Age., 46; en-Nebhânî, Age., 97; Kevserî, Age., 487.

107 A. Ferid, el-Bahrü'r-râik, Yy., 1986, 105.

edenlerden (Vassâf-ı Nebiy) biriydi. Ben de O'nun Hz. Peygamber'i tasvîr etmesini arzuluyordum ki bu vasıfları dikkate alarak Hz. Peygamber'le bağlantı kurabileyim." O da anlatmaya başladı.¹⁰⁸ Mezkûr ifadeler dikkate alındığında, şemâil hadislerinin yazılı hale getirilmesinde ve özellikle hilye'lerin evlerin baş köşesinde asılı bulunmasında Hz. Peygamber'le canlı bir irtibatın kurulması düşünüldüğü söylenebilir. Hatta burada: "Sizden yaşayan kimseler, müslümanlar arasında pekçok ihtilâfın zuhûr ettiğini görecekler. Size, benden sonra benim ve râşid halifelerimin sünnetine sıkı sıkıya yapışmanızı tavsiye ederim."¹⁰⁹, "Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız doğru yolu bulursunuz."¹¹⁰ hadislerinden, Hz. Peygamber'den başka, O'nun sohbetinden feyz alan ashâba ve onların "sünnet"ine ittibâ'nın da kurtarıcı olacağına işâret edildiği anlaşılabilir. Hatta Hz. Ömer'in: "Allah'ım! Sana Peygamber'imizin amcası (Abdullah b. Abbâs) ile tevessül ediyoruz."¹¹¹ dediği nakledilir. Duası reddolunmayan kişilerin hadislerde sıralanması ve fazîlette kişilerin farklı yapıları da sâlih ve sâdiklarla tevessül edilebileceğini gösterebilir.

3. "De ki eğer siz, Allah'ı seviyorsanız hemen bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve suçlarınızı mağfiretle örtsün. Allah ğafûrdur, rahîmdir."¹¹² Bu âyet-i kerîmede geçen "İttibâ"ı, benimseme ve aynîleşme anlamında bir uyma manasında ele almışlar ve böyle bir uymanın da ancak madden ve ma'nen görmekle gerçekleştirilebileceğine kâil olmuşlardır.¹¹³ Kelimenin bizzat kendi sîgasından da anlaşıldığı gibi "İttibâ" sıradan bir tâbî olma değildir. Tâbîlikte peşinden gitmek gerektiği halde "ittibâ"da bir iç içe girme hâdisesi vardır. Çünkü Hz. Peygamber'e gerçek anlamda duyulan bir sevgi, ancak O'nu hâlen, kâlen, amelen, ahlâken, sûreten, sûreten ve akîdeten benimsemek ve sünnetine uymakla tahakkuk eder. Peygamber'e ittibâ'nın tam ve hakîkî olması, bânının, sırrın, kalbin, nefsin, Hz. Peygamber'in bânına tıpatıp uyması ile mümkün olur.¹¹⁴ Elmalı ise: "Vahdaniyet-i ilâhî şahsiyet-i Muhammediyye'de değil, şahsiyet-i Muhammedî vahdâniyyet-i ilâhiyye'de fânî olduğu için, O'na kemâl-i muhabbetle ittibâ, yine O'na en güzel şekliyle uymak demektir."¹¹⁵ şeklinde açık-

108 Ebu İsa et-Tirmizî, *Havle's-şemâil-i-Muhammediyye* (Nşr. Mahmûd Sami Bey), Kahire 1367/1948, 17-18.

109 A. Ferid, *Age.*, 12-15.

110 Beyhakî ve Deylemî'nin İbn Abbas'tan rivâyet ettiği bu hadis için bkz. Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, Beyrut 1351, I, 132.

111 Şevkânî, *Tuhfetü'z-zâkirîn*, Beyrut Ty., 37.

112 K. Kerîm, *Â-i İmrân* (3), 31.

113 Mevlâna Hâlid, *Age.*, 241-242; Muhammed b. Abdullah el-Hânî, *el-Behcetü's-seniyye*, Kahire 1319, 44; İbrahim Fasîh, *Age.*, 29-30.

114 Bursevî, *Age.*, I, 318-319; Elmalı, *Age.*, II, 1076-1080.

115 Elmalı, *Age.*, II, 1076-1080.

lamıştır. Bursevî de, Lokman Süresi'nin 15. ayetinde geçen "ittibâ"ı açıklarken: "Bu âyette kâfir ve fâsıklarla sohbetten sakındırma ve sâlihlerle sohbe teşvik vardır. Çünkü kişilerin bir araya gelmesi bir etkileşimi gerektirir. Tabiatlar cezbedici, hastalıklar sârîdir."¹¹⁶ ifâdelerini kullanmıştır. Gerek "İttibâ"ın kelime anlamını veren kaynaklar,¹¹⁷ gerekse tefsirlerden naklen verdiğimiz yukarıdaki bilgiler, bu terimin psikolojideki "İdentification"la aynı anlama geldiğini gösterebilir. Zira sûfilere göre ma'rifet yolu, ya ilâhî bir cezbe, ya da kâmil bir mürşid elinde seyr ü sülûk'a girmekle elde edilir.¹¹⁸ Nitekim Hakîm Tirmizî: "Sûfiler yoluna nazârî bir tefekkür ve akli bir unsurla ulaşamaz. Çünkü bu, kalbde Kitap ve Sünnete uymakla hâsıl olan bir nurdur. Bu yolda her şey zan ve tahminle değil yakînle elde edilir. Kitap ve sünnete, menhacen, sülûken, fikren ve amelen eksiksiz bir ittibâ' ile sâhip olunur. Ardından gelen îman ve takvâ nûru kalbi kuşatır ve kişinin amel ve tasarruflarına yön verir."¹¹⁹

Hz. Peygamber'in vârisi olma ilmi de denilen bu ilim, belli bir eğitim ve öğretim, ya da nazârî bir tefekkürle öğrenilemez. Aksine sufînin davranış, söz ve hallerinde Hz. Peygamber'i taklîdi ve O'nun verâsetine ermesi, kesben değil de irsen bu ilme sâhip olmasının neticesinde hâsıl olan bir keşifle tahakkuk eder.¹²⁰

İbn Arabî ise: "Bu ledünnî ilim, Hz. Peygamber'e tâbî olma ve O'nun fiil, söz ve hallerine ittibâ' etmenin bir sonucudur. Âriflerse bu ilmin sâhipleri. Çünkü onlar Peygamberlerin kademleri üzerinde seyredeler. Mezkûr ittibâ' ise, Hz. Peygamber'in yaptığı ve yaşadığı her şeyi aynıyle yapmak, ibâdet, evrâd ve tâ'atı aynıyle uygulamak neticesinde tamam olur."¹²¹ derken bu noktaya işâret etmiştir. İlimin yaşanan ve yaşanması gereken şeklini, fi'li bir tevâtürle nesilden nesile aktarılan şekliyle bizzat yaşayanlardan görerek almak demek olan ittibâ, bu yönüyle râta'ya delil olarak gösterilmiştir.

Kişilerde engellenmesi gereken bazı hallerin önüne geçmek için psikolojide çok kullanılan ve oldukça da etkili olan yollardan biri de ferдин bir başka şahıs veya gurupla aynîleştirilmesi ve kendini onlarla aynı görmesidir. Sahne sanatkarlarının kazandıkları hayranlık kenar mahallelerin inkisâra uğramış ferdleri için bir kazanç olur.¹²² Dindeki ruhî bir

116 Bursevî, Age., III, 52-53; Elmalî, Age., VI, 3846.

117 Firuzabâdî, *Besâir*, II, 99; Asım Efendi, Age., III, 198-199; İsfahânî, Age., 95-96.

118 Abdurrahman Umeyre, *et-Tasavvufü'l-İslâmî*, Kahire 1977, 18, 19, 54.

119 A. Umeyre, Age., 53.

120 İbrahim Hilâl, *et-Tasavvufü'l-İslâmî*, Kahire 1979, 145, 146, 162.

121 İbrahim Hilâl, Age., 153, 156, 157.

122 Krech-Crutchfield, *Sosyal Psikoloji* (Çev. E. Güngör), İst. 1980, 80.

mekanizma olan benimseme ve projeksiyon yolu ile peygamberler, büyük imamlar ve azizler kuvvetle benimsenmek suretiyle, günümüze kadar kitlevî kuvvetli imanlar halinde devam edegelmiştir.¹²³ Karakter oluşumunun ilk başlangıcında tahliller ve görenekler, daha sonra da oedipus kompleksi döneminde başlamak üzere duygusal benimsemeler (İdentification) şeklinde gelişir. Çocuklar çevresindekileri, özellikle prestijli ve otoriter kişileri (Ana-baba, öğretmen ve liderleri) benimsemeye başlar. Bu kişilerin ya da basın-yayın organları ile takdîm edilen kişilerin karakter bakımından iyi örnekler teşkil etmesi toplum terbiyesi için çok önemli bir problemdir.¹²⁴

Güçlü ve kuvvetli bir babayla kendini özdeş tutması çocuk için önemli bir görev kaynağıdır. Çocuk özdeşleşme yoluyla modelden kendine yerli düzeyde güç aktarmaktadır. Okul çağıyla birlikte anne ve baba bir dereceye kadar ikinci plana düşerken, öğretmenin ön plana geçtiği görülür. Ergenlik öncesinde arkadaşlar ve mensub olunan gurubun üyeleri birincil etki kaynağı haline gelir. Bu arada çocuk, yakın çevresindeki bir yetişkini, akrabasını da model alabilir. Ergenlik dönemi ve sonrasında ise tanınmış bir sporcu, sinema yıldızı, yaşayan ya da geçmişte kalmış ünlü kişiler gençlere model olur. Kişiliğin gelişmesinde yararlı ve önemli etkileri olan özdeşleşme (Aynileşme, benimseme veya identification) bazan uyumsuzluğa yol açabilecek biçimde de kullanılabilir.¹²⁵

Aynileştirmenin, şahıslar arası davranış vasıflarının meydana gelmesinde oynadığı rol âşikârdır. Bir kimsenin, bir ferd veya gurubu model olarak alıp kendisini ona benzetmeye çalışması çok önemlidir. Kişi aynileştirme dolayısıyla başka bir ferd veya guruba ait vasıfları benimser ve böylece benzeri davranışlarda bulunur.¹²⁶ Ferdlerde istek uyandırma çok defa düşüncenin mahsûlüdür. Bu, bilhassa hayal kurma, gündüz rüyâlarına dalmalarda rastlanan otictik düşüncenin bir özelliğidir. Tahayyül ve tasavvur neticesinde uyanan ve gittikçe şiddetlenen istekler, tatmîn edilmek üzere ferdi gerçek hayatta harekete geçmeğe zorlar. Duyu organlarının muvakkat bir zaman için tenbihlerden mahrum kalması, isteklerin a'zamî ölçüde uyarılmasına sebep olur. Bu esnada ferd, kendi kendine hayal ve düşüncelerin devamlı alkışı dolayısı ile her nevi tatmîn objeleri ile dolu, zengin ve geniş bir çevre veya beğendiği birini tasavvur edebilir.¹²⁷

123 Adasal Rasim, *Yeni Medikal Psikoloji*, İst. 1977, 258.

124 Adasal Age., 899.

125 Haluk Yavuzer, *Çocuk ve Suç*, 186-189.

126 Mümtaz Turhan, Age., 205-206, 223.

127 M. Turhan, Age., 142-143.

Özdeşleşme denilen şey, Ben'in yabancı bir Ben'in kimliğine girmesidir. Birinci Ben, bazı görüş noktalarında öbürü gibi davranır. Onu kısmen kendine mal eder. Özdeşleşme, başka bir kişiye bağlanmanın en eski belki en önemli biçimidir.¹²⁸

Hayatın bütün sosyal basamaklarında ve her yerde bu benimseme mekanizması faaliyet hâlinindedir. Aynileşme ruha sulh, âhenk, tatmîn ve saâdet bahşeder. Bu, basit bir taklît değildir. Zira olağan taklidler modalarda olduğu gibi çabucak söner. Oysa benimseme süre içinde devam ederek bir itiyâd biçimini alır. Hatta insanın şahsiyet kalıbını teşkil eder. Bunun yaratıcı muhayyile ile de ilgisi vardır. Bizi başkaları gibi hissetmeğe, görmeğe, düşünmeğe ve felaketlerde bile onlarla yanyana yürümeye sevkeder. Bu durum hayatın her anında ve toplumun bütün sosyal müesseselerinde daima görünen bir gerçektir.¹²⁹ Verilen bu psikolojik açıklamalar, aynileşmenin insan hayatında fi'lî bir vâkı'a olduğunu göstermektedir. Tasavvuf ta, ideal olarak Hz. Peygamber'i ve O'nun ahlâkını gerçekleştirmeyi hedef aldığına göre, rabîta'nın bu gayeye götürmek üzere tesbît edilen bir eğitim metodu olduğu söylenebilir. Kâmil ahlâka sahip kişilerle kurulması gereken sevgi bağı diye tanımlanan râbîtanın "aslî ittihad'dır. Yani sevenin zatıyla, sevgilinin zatının aynı olmasıdır."¹³⁰ Ali b. Vefa: "Davranışlarında şeyhine benzeyen ve ona uyan kimseye, şeyhinin ma'rifeti aynıyle yansır. Bu yolla kişi, şeyhinin hâline aynıyle sâhip olur."¹³¹ derken râbîta'nın niçin yapılması gerektiğine işâret etmektedir. "Kendini tanıman, şeyhini tanıman kadardır. Şeyhi ile bağlantısı kopan kimse, ağaçtan koparılmış bir dal gibidir. Kökten gelen besinden mahrum böyle bir dal nasıl kurursa, mürşidinden bağlantısı kopan kimse de öylece kurur. Müridin kalbini, mürşidinin kalbine bağlaması, hal ilminin eğitiminde ve duyguların yansımada asıldır. Ne var ki bu yöneliş ve irtibat, şeyhin zâhirine değil, bâtınına uymalıdır. Zira bâtınını bırakıp sadece zâhirine bağlanan aldanmıştır."¹³²

Karakter, başkalarının yaptıklarını aynen yapmak suretiyle yavaş yavaş ve farkına varmadan, ama sonunda kesin olarak biçimlenir. Birçok hareketler önemsizmiş gibi gözükabilir. Bunlar düşen kar lapalarına benzerler. Bunların ne olduğunun kimse farkında değildir. Yağan karın yerde meydana getirdiği değişiklik önce pek hissedilmez. Ama kar yığınları

128 Freud, *Psikanaliz Üzerine* (Çev. A. Avni Öneç), İst., 1983, 84-85.

129 Adasal Rasim, *Age.*, 256, 257, 258.

130 İbn Arabî, *İlâhî Aşk* (Çev. Mahmut Kanık), İst., 1988, 75.

131 Şa'rânî, *Age.*, III, 15.

132 Şa'rânî, *Age.*, II, 11.

sonradan çığ haline dönüşür. Tekrarlanan hareketler de böyledir. Biri öbürünü kovalar. Sonunda alışkanlık haline gelir ve böylece karakter iyi ya da kötü yönde oluşur.¹³³ Yıldızlar ve güneş için câzibe kaidesi ne ise, insanlar için de sevgi kâidesi odur.¹³⁴ İttibâ'nın râbıtaya delil olarak ileri sürülmesi, Hz. Peygamber'le, ya da O'nun ahlâkını eksiksiz yaşadığına inanılan kâmil ve sâlih kimselerle aynileşme düşüncesinden dolayı olsa gerektir. Zira Pîr'de hiçleşmenin sonu, Hz. Peygamber'le hiçleşme olmaktadır. Kimi tarikatlarda mutasavvıf, yolunda ilerleyerek İslam peygamberlerinin makamlarından (kadem) geçer. Âdem'den İsa'ya varır. Çoğu sûfi bu makamlardan birinde kalır. Ancak mükemmel şeyh, Hz. Peygamber'de hiçleşendir. Ancak hakikat-ı Muhammediyye ile aynileşerek insân-ı kâmil olunur. Şeyh ile mürîd arasındaki güçlü ilişki, mürîdin zihnini şeyh üzerinde toplaması demek olan "teveccüh" tekniğinde de görülür. Türkçe de şeyh ile mürîd arasındaki bu bağa "râbîta kurmak" denilir.¹³⁵ "Namazınızı beni kılarken gördüğünüz gibi kılın."¹³⁶ hadîsi sûfilere göre, daha derin manada değerlendirilmiş ve O, namazlarında hangi duygulara erişebiliyorsa o duygulara ermeye çalışmak şeklinde ele alınmıştır. Öyle ki, ka'delerde "et-Tahiyyâtü" okunurken, "es-Selâmü aleyke eyyühe'n-Nebiyyü" cümlesine gelindiğinde kişi, sanki yanbaşında Hz. Peygamber'in varlığını Şemâillerde belirtilen özellikleriyle tahayyül edip canlandırmalı ve O'na selâm veriyormuş gibi selâm vermelidir. Zira arap gramerinde "Eyyüha" hitabı, bizzat karşımızda bulunana söylenen bir çağrı ifâdesidir. Bu selâm giyâben verilmesi gerekseydi o takdirde "Ya eyyühâ" münâdâsı kullanılırdı.¹³⁷ şeklinde yorumlar yapılmış ve bu da râbıtaya delil olarak getirilmiştir.

4. "Andolsun Allah'ın Resûlünde sizin için, Allah'ı ve âhireti arzu eden ve Allah'ı çok anan kimseler için, (uyulacak) en güzel bir örnek vardır: (Savaşta sebat, güçlülere dayanma, azim ve irâde, üstün ahlâk hep ondadır).¹³⁸ "İbrahim'de ve O'nunla birlikte bulunanlarda sizin için güzel bir misâl var."¹³⁹ âyetlerinde geçen "Üsve" kelimesi de râbıtaya delil olarak gösterilmiştir. Önder olan, kendisine uyulan ve davranışları başkalarının taklîd edilen kişiye "Üsve" denir. Kişinin gönlündeki gam ve kasveti gideren sevgili veya dostuna da bu isim verilir. Kendisine ma'nen moral

133 Smiles, Age., 30-31.

134 Liebman, Age., 72.

135 Shimmel, *Tasavvufun Boyutları*, İst. 1982, 208-209.

136 Buhârî, Ezan 18, 60; Edeb, 27; Dârimî, Salât 42; İbn Hanbel, V, 53.

137 İbrahim Hilmi el-Kâdirî, Age., 16-17.

138 K. Kerîm, el-Ahzâb (33), 21.

139 K. Kerîm, el-Mümtehine (60), 4.

veren, onunla teşellî bulan ve yine ondan şifa umulan şey yerinde kullanılır. "İttisa" ise böyle birini idealize ederek örnek almak ve ona uymak demektir.¹⁴⁰ Birisine uymaksa, kendisine uyulanı görmeyi gerektirir. Bu görüş, ya hissî olarak duyu organlarımızla görmekle, ya da ma'nevi olarak düşünce dünyamızda hayalen tasavvur şeklinde gerçekleştirilebilir.¹⁴¹ Burda hem Hz. Peygamber'in, hem Hz. İbrahim'in hem de İbrahim'e tâbî olanların, mü'minler için "Üsve" olacağıın beyan edilmesi ayrıca dikkat çekicidir. Elmalı bu âyetin tefsirinde: "Kudve veznindeki üsve, insanın başkasına ittibâ ile elde ettiği haldir. Uyulan iyi ise netice iyi, kötü ise sonuç kötü olur."¹⁴² demektedir. Hz. Peygamber'in "Kur'an'dan ibaret olan ahlâkı"¹⁴³ nı, mü'minlere hedef olarak gösterip, kendilerini ona benzetmeye çalışmalarının bir yolu da râbîta ile elde edilebilir. Bu idealizasyonun temellerini günümüz psikolojisinin tecrübelerinde de bulmak mümkündür. Nitekim insan benliğinin oluşumu izah edilirken onun:

a. İlkel benlik, ilk ben, iç ben veya alt ben (The Id, Le Ça, dases)

b. Ben, benlik (The ego, Le moi, das Ich),

c. Üst ben, üst benlik (The super ego, Le surmoi, das uberich) şeklinde üç kademede açıklandığı görülmektedir. Bunlardan birincisi; bedenle haz ilkesine dayalı ilişkisi bulunan, doyurulması istenen içgüdüsel tepkilerin ve karmaşaların uyanık olduğu düzeydir. İkincisi, kişiliğin çevreye uyumunu sağlayan, en önemli savunma düzenlerinin işlediği maskeli şahsiyet, Üçüncüsü ise, bir bölümü benliğe algılanan, ana-baba ya da daha kapsamlı olarak toplumsal değer yargularından oluşan benlik amaçları ve vicdan denen iki bölümü olan değerler sistemidir.¹⁴⁴ Toplumda istenen kişilik standardının te'mîninde istifâde edilen en önemli metodlardan birisi, nasıl insan isteniyorsa o tip insanların topluma model olarak takdîmi mes'alesidir. Mesela, İtalya'da Dunte, İngiltere'de Elizabeth ile Cromwell, Shakespeare, Raleigh, Sidney, Bacon, Milton, Herbert, Hampden, Pym, Eliot, Vane, Amerika için Washington, arkalarında lekesiz bir hayat örneği, büyük, dürüst, temiz ve asil bir karakter bırakmış, milletine ileride ona göre kendilerine şekil verecek bir model olmuştur. Onlar hayatta olduğu kadar öldükten sonra da fikirleri ve hatıraları ile dünyanın tuzu bireri olmuşturlar.¹⁴⁵

140 İsfahani, Age., 20; Asım Efendi, Age., IV, 861.

141 el-Hani, *el-Behcetü's-seniyye*, 43; Gümüşhanevi, *Cami'u'l-usul*, 166; Arvasi, Age., 30.

142 Bursevi, *Ruhü'l-beyan*, IV, 318; Elmalı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 4900-4901.

143 Abdülhayy Fahreddin el-Haseni, *Tehzibü'l-ahlak*, Beyrut 1398/1978, 7-8.

144 Özcan Köknel, *Kişilik*, İst., 1982, 136.

145 Smiles, Age., 21-22.

Toplumda super ego ihtiyacının giderilmesi ve oraya büyük ve kâmillerin örnek olarak yerleştirilmesi gereğini izah ederken Erich Fromm da şunları söylüyor:

Bilgi öğretirken insan gelişimi için çok önemli olan bir bilgiyi gözden kaçırıyoruz. Bu bilgi, yalnız olgun ve seven bir insanın varlığı ile sağlanan bilgidir. Kendi uygarlığımızın belirli devrelerinde ya da Çin'de, veya Hindistan'da en değerli kişiler ruhsal nitelikleri öne çıkan kişilerdir. Öğretmen sadece bir bilgi kaynağı değildir. Aynı zamanda o, bu insânî değerleri yaşayarak aktarmakla görevlidir. Çağdaş kapitalist ve Rus toplumunda hayran olunan ve özenilen kişiler önemli ruhsal niteliklere sâhip olmayan kişilerdir. Bunlar aslında toplumun gözünde, sıradan insana kendinde olmayan doyumunu sağlayan kişilerdir. Film yıldızları, radyoda eğlence sunucuları, sütun yazarları, önemli iş ya da hükümet adamları, tüm bunlara benzemeye çalışan kişilerdir. Gazetelerde onlara ilişkin haberlerin çıkması, bu işleri yerine getirmek için sahip oldukları en önemli nitelikleridir. Gençlerimize, kişinin eğlence adamı olarak değil de insan olarak başarıya ulaşabileceğini göstermek istiyorsak onların geçmişte ve bu gün, insanın insan olarak neler yapabileceğini kanıtlayan kişilerini tanımlarını sağlar, tüm çağların, geçmişin en büyük edebiyat ve sanat eserlerine dikkatlerini çekeriz. Eğer olgun yaşam örneği görüntüsünü devamlı kılamazsak tüm kültürel geleneklerimizin yıkılma olasılığıyla karşı karşıya kalırız. Bu geleneğin ayakta durması, öncelikle bazı belirgin bilgilerin değil, belli insânî özelliklerin aktarılmasına bağlıdır.¹⁴⁶

Sir Charles Bell ise mektuplarından birinde bu konunun önemine işaretle şöyle diyor: "Eğitim hakkında çok şey söylenmiştir; ama bana öyle geliyor ki bu arada örneği gözden uzak bulundurmushlardır. Halbuki her ikisi bir arada bulundurulması gerekli şeylerdir. Ben en iyi eğitimi kardeşlerimin yanında, onları kendime örnek alarak yaptım. Ailenin bütün ferdlerinde bir kendine güven ve gerçek bağımsızlık duygusu vardı. İşte ben görerek bunu elde ettim."¹⁴⁷

Bir odada tek başına bulunan insanın duruşu, oturuşu, odada başkalarının varlığı anlaşıldığı anda değişir. Sokakta yürürken üç-beş kişinin bir yöne bakması ya da koşması hemen bir kalabalığın toplanmasına sebep olur. O halde insanlar için iletişim ve etkileşim için tanışma ve konuşma mutlaka şart değildir. Bir süre birlikte bulunmak bile duygu ve düşünce alış-verişi ve davranış değişikliği için yeterli olabilir.¹⁴⁸ Bu ne-

146 Erich Fromm, Age., 111-112.

147 Smiles, Age., 46.

148 Köknel, Age., 410-411.

ticeyi maddî beraberlikle sağlamak mümkün olduğu gibi, manevî beraberlikle de te'mîn mümkündür. Bu düşünce ile olsa gerektir ki sûfiler, kâmil insan tipinin yetişmesinde, yine kâmillerin örnek alınması yolunun geçerli olduğunu görmüşler ve bu gâye ile râbitâyı sistematik bir usûl haline getirmişlerdir. Hatta ahlâkın şekil ve biçiminden çok o şekil ve biçimin ayrılmaz bir parçası olan hâlin ve duygunun ancak bunu yaşayanlarla gerek madden, gerekse manen beraber bulunmakla sağlanabileceğini savunmuşlardır. İbâdetlerin şeklini almak kolay ama, bunları gerçek manada ifa edenlerin, ibâdet ederken yaşadıkları hâlet-i rûhiyye nasıl te'mîn edilecektir? Sûfilerin irsî ilim veya sârî ilim dedikleri hal ilminin eğitim metodu, onlara göre bu noktada saklı bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in: "Allah'ım! Beni sevginle, seni sevenlerin sevgisiyle ve sevgisi beni, sana yaklaştıracak kişilerin sevgisiyle rızıklandır."¹⁴⁹ şeklinde duası, sevgi zinciri ve muhabbet irtibâtı ile kişilerin nasıl yönlendirilebileceğine işâret etmektedir.¹⁵⁰

İbrahim Hilmi el-Kâdirî: Kulluk görevlerinin yakîn, ihlâs ve huşû ile ifa edilmesi gerektiğine göre, bu duygular ancak kalblerin Allah'a ta'zîm ve saygı şu'uruna ermesi, kalbi bu hisse bağlamak, O'nu sevmek, O'na itâatı sevmek, O'na isyâna buğzetmek, O'nun Rasûlünü, vâris-i enbiya olan mürşidlerini ve sâlih kullarını sevmekle olur. Bu hasletlere, genel anlamıyla râbita (râbitatü'l-âmme) denir. Ki kul böylece Rabbına kalb huzuru ile münâcaatta bulunur. O'nun dışındaki her şeyi gönlünden siler. Çünkü sevgi öyle kuvvetli bir otorite sâhibidir ki, onun bulunduğu yerde başka sevgiye yer kalmaz.¹⁵¹ derken hemen pek çok amelin ancak kalbî bir irtibâtla ifa edilebileceğini söylemektedir.

Maslow (1943), bir ferдин inkişâfı esnasında "üst kademe"deki ihtiyacın ortaya çıkabilmesi için, "alt kademe"deki ihtiyacın yeter derecede tatmîn edilmiş olması lâzım geldiğini iddia etmektedir. "Alt kademe" tatmîn edilince, "üst kademe"deki arzular ortaya çıkar. Bir isteğin te'mînine tam olarak yarayan hedeflerin yokluğu halinde ferd bunların yerine geçebilecek ikâmet hedefler geliştirmeye çalışır. İnsanın erişmek istediği hedefin sembolik tasavvurunu, dâima kafasında taşıması, faaliyetlerinde sebat etmesine yaramaktadır. Sonra bu uzak ve nihâî hedefe giden yol üzerine birer birer geçmek üzere bir nevi menziller hâlinde ara hedefler koyar.¹⁵² Bu psikolojik tesbitte de görüldüğü gibi eğitimde

149 Buhârî, İsti'zan, 38; Müslim, Zikr, 32, 35; Ebû Dâvud, Salât, 119; Tirmizî, Salât, 95; Nese'i, İstiâze, 63; İbn Mâce, İkâme, 23, 180.

150 İbnü'd-Debbâğ, Meşâriku'l-envâr, 121.

151 İbrahim Hilmi el-Kâdirî, Age., 15.

152 Mümtaz Turhan, Age., 124-128.

tedricen yükselmek asıldır. Râbitada da gâye, râbîta-i huzûr'dur. Ancak bunun gerçekleşmesi oldukça güç olduğu için, sûfler müridlerini, önce Râbîta-i mürşid'i, ardından Râbîta-i Rasûl'ü, nihâyetinde Râbîta-i huzûr'u tahakkuk ettirmeye çağırmışlardır.

Bütün bu değerlendirme ve tesbitlerden sonra rabitanın; tasavvufi bir eğitim metodu olduğu ve müridlere örnek ve hedef kişilik olarak kâmil şahsiyetlerin takdîm edildiği söylenebilir. Zira ferdlerin sosyal hayata intibâkını sağlayan eğitimin temel sistemlerinden biri de, insan psikolojisinin vazgeçilmez vâkı'alarından biri olan "başkalarına benzeme ve taklîd" duygularını dikkate alarak yönlendirmek, onları istenilen istikâmete sevk ederek belirli bir seviyeye getirmektir. Çocukların daha ilk yaşlarından itibaren anne ve babalarını taklîde yöneldikleri bilinmektedir. Çünkü onların körpe dimağlarında benimsenmesi gereken ilk ideal şahsiyetler anne ve babalardır. "Anasına bakarak kızını, babasına bakarak oğlunu al." denmesinin hikmeti her halde buradan kaynaklansa gerektir. Ergenlik çağında gençlerse, yapılarına, ana-babalarına, saplantı derecelerine, sosyal çevrenin ve okulun telkînlerine, okudukları eserlere ve arkadaşlarına göre edebî, kültürel, dinî, ideolojik vb. kendilerince beğendikleri ve hayranlık duydukları çeşitli ideallere benimseme gösterirler. "Ruhlarımız ve kalplerimizde yaşayan arzular, kahramanlarımızın şahsında realize edilerek karşımıza çıkmaktadır."¹⁵³ Sinema, televizyon, basın-yayın organları benimseme ve benimsetme bakımından, ferdlerin ve toplumun yönlendirilmesinde müsbet ya da menfî rol oynayabilir. Çocukların çoğu hayal âlemlerini, te'siri altında kaldığı sinema ve televizyon yayınlarının mâcerâları ve okudukları romanların kahramanları üzerine kurarlar. Kendilerini onlara benzetmeye ve onlar gibi olmaya çalışırlar. Onların bu durumunu, sergiledikleri tutum ve davranışlardan ta'kîp etmek mümkündür. Hayran olduklarımızı taklîd etmek ve "Bir topluma benzemeye çalışan onlardandır" hükmünce ister istemez onlara benzemek durumundayız. Her zaman kuvvetli, itibarlı, otoriter, sevilen ve sayılan şahsiyetleri taklîd etmek isteriz.¹⁵⁴ Unutulmamalıdır ki "Ma'rifet iltifâta tâbidir, iltifatsız meta zâyîdir." Benimseme, benzeme ve aynîleşme ameliyesi, aile, okul ve toplum hayatında çok önemli olduğundan, gerek psikolojide, gerek eğitim psikolojisinde ve gerekse sosyal psikolojide bu mekanizmadan geniş ölçüde istifâde edilmektedir. Kültür sömürgeciliğinde de bunun yaygın bir metod olarak kullanıldığı söylenebilir.

¹⁵³ Sabri Akdeniz, **Toplumumuz ve Eğitimimiz**, İst., 1982, 30-31, 64-65.

¹⁵⁴ Prensey-Robinson, **Psikoloji ve Yeni Eğitim**, (Çev. Hasan Tan), İst., 1975, 261-263; Jersild Arthur T., **Gençlik Psikolojisi**, (Çev. İbrahim N. Özgür), İst., 1978, 94-95, 225.

Herhalde râbıta, insânî bir insiyak olan ve fizik benlik, sosyal benlik, moral ve ruhsal benlik şeklinde üç kademede ele alınan¹⁵⁵ bu temâyülün müsbete icrâsından başka bir şey değildir. Her sanat dalının pîri veya uzmanı, mensupları için bir râbıta unsuru olarak takdîm edilip, "onun gibi olmaları" tavsiye edilirken, tabiî olarak tasavvuf ta kendi istediği insanı yetiştirmek için müridlerin super egosuna, moral ve ruhsal benliğine bir marangozu veya bir sarrafı değil, kendince kâmil saydığı ideal bir modeli koyacaktır. "Her yiğidin gönlünde bir arslan yatar" atasözünde bir realite olarak varlığı ifâde edilen bu idealizasyon, insan-ı kâmilleri hedef almakla, bu ihtiyacı gidermeye ma'tûf olsa gerektir. Bunun en etkili usulü ise; karakter transferi ve şahsiyet yansımasını sağlamak üzere kişilerdeki taklîd, benimseme ve aynileşme mekanizmasını harekete geçirmek ve onları gerek madden, gerekse ma'nen sâlih ve âriflerle sohbet ve beraberliğe sevketmekten ibârettir. "Üzümün üzümüne baka baka karardığı", "Hayran olduğunuz kimsenin bilinmesiyle kişiliğinizin belirlenebileceği" gerçeği dikkatten uzak tutulmamalıdır. Nitekim Hz. Mevlânâ buna işâretle şöyle söylemiştir:

"Eğer kasvetle kabın olsa mermer,
Olursun sohbet-i ârifle gevher.

Lahzacık ârif-i Hakk'la sohbet,
İyidir yüz senelik takvâdan."¹⁵⁶

155 Adasal Rasim, Age., 881-883, 899.

156 Ahmed Avni Konuk, *Fusûsü'l-hikem Terceme ve Şerhi*, (Hz. M. Tahrah-S. Eraydn), İst., 1989, II, 287.